

บทที่ 6

การออกแบบและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นกลุ่มสาระฯ สังคมศึกษา

การออกแบบและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในกลุ่มสาระฯ สังคมศึกษา เป็นกระบวนการสำคัญที่เชื่อมโยงความรู้เชิงวิชาการกับบริบทจริงของชุมชน เพื่อเสริมสร้างความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะที่สอดคล้องกับชีวิตประจำวันของผู้เรียน หลักสูตรท้องถิ่นจึงมีบทบาทในการสะท้อนอัตลักษณ์ วัฒนธรรม และทุนทางสังคมของพื้นที่ อันเป็นรากฐานแห่งการเรียนรู้ที่มีความหมาย ซึ่งบ่งชี้ถึง อธิบายความหมาย ความสำคัญ แนวทางการพัฒนา และกระบวนการออกแบบหลักสูตรท้องถิ่นใน สังคมศึกษา รวมถึงนำเสนอกรณีศึกษาที่สะท้อนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสร้างหลักสูตรที่ เข้มแข็ง

6.1 ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่น

นักการศึกษาให้คำนิยามของหลักสูตรท้องถิ่นไว้ในหลายประเด็น เมื่อพิจารณาแล้วจะพบ ความสอดคล้องในประเด็นสำคัญว่า หลักสูตรท้องถิ่น (local curriculum) เป็นหลักสูตรที่ยึดบริบท ของพื้นที่ สภาพปัญหา และความต้องการของผู้เรียนและชุมชนเป็นหัวใจสำคัญ โดยมุ่งให้ผู้เรียน สามารถเรียนรู้จากสภาพจริงและนำความรู้ไปใช้ได้อย่างมีความหมายในชีวิตประจำวัน กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2541) ให้ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่นว่าเป็นหลักสูตรที่พัฒนาจากสภาพปัญหา ความต้องการของผู้เรียน และสามารถปรับจากหลักสูตรแกนกลางให้เหมาะสมกับชีวิตจริงของผู้เรียน ในแต่ละพื้นที่ ทั้งยังต้องคำนึงถึงบริบทเศรษฐกิจ สังคม และการเปลี่ยนแปลงของวิทยาการสมัยใหม่ ซึ่งทำให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปพัฒนาตนเอง อาชีพ และชุมชนได้

ในทิศทางเดียวกัน สำลี ทองธิว (2544) เห็นว่าหลักสูตรท้องถิ่นต้องเกิดจากความต้องการ ของคนในท้องถิ่น ทั้งในด้านสาระ โครงสร้าง เวลาเรียน และการบริหารหลักสูตร และต้องเป็น หลักสูตรที่ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การสร้าง การประเมิน ไปจนถึงการประสานวัฒนธรรมกับเทคโนโลยี เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของพื้นที่ นอกจากนี้ อุดม เขยกิจวงศ์ (2545) ยังขยายข้อคิดว่า หลักสูตรท้องถิ่น ต้องเป็นผลผลิตจากความร่วมมือของครู ผู้เรียน และสถานศึกษา โดยเน้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่ สามารถนำไปใช้ได้จริงในชีวิต และเสริมสร้างการเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

เมื่อพิจารณาในมิติของความเชื่อมโยงระหว่างบริบทผู้เรียนกับการเรียนรู้ ธนกร วัฒนรักษา (2550) ให้ความหมายว่าหลักสูตรท้องถิ่นคือหลักสูตรที่สร้างขึ้นจากสภาพปัญหา ความต้องการของผู้เรียน และความเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ-สังคมของชุมชน โดยเน้นการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นและความสามารถในการปรับตัวทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคโลกาภิวัตน์ ขณะที่ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์ (2556) อธิบายเพิ่มเติมว่าหลักสูตรท้องถิ่นต้องสะท้อนชีวิตความเป็นอยู่ของผู้เรียน วัฒนธรรม เอกลักษณ์ท้องถิ่น และต้องเปิดโอกาสให้ผู้ใช่หลักสูตรมีส่วนร่วมในการพัฒนา

ในมุมที่เน้น *มวลประสบการณ์* เป็นฐานของการจัดการเรียนรู้ ชิตทิพย์ สุขเกษมศิลป์ (2561) อธิบายว่าหลักสูตรท้องถิ่นคือการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของผู้เรียนและชุมชน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถใช้ความรู้ในการพัฒนาตนเอง อาชีพ และสังคมได้อย่างต่อเนื่อง ขณะที่ รติ จิรนิรัตติชัย (2561) ให้ความหมายในทิศทางเดียวกัน โดยเน้นว่าหลักสูตรท้องถิ่นต้องจัดประสบการณ์ที่สะท้อนสภาพจริงของชุมชนเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีศักยภาพในการปรับตัวและสร้างคุณค่าแก่พื้นที่ของตนเอง

จากแนวคิดของนักการศึกษาต่างชี้ให้เห็นร่วมกันว่า หลักสูตรท้องถิ่นคือหลักสูตรที่สถานศึกษาและชุมชนร่วมกันออกแบบโดยใช้บริบทเฉพาะของพื้นที่เป็นฐาน ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ อาชีพ และความต้องการของประชาชน เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้สามารถเชื่อมโยงความรู้กับชีวิตจริงของชุมชนได้อย่างมีความหมาย ซึ่งสะท้อนการจัดการศึกษาที่มีความสอดคล้องกับฐานชีวิตของผู้เรียนและเป้าหมายการพัฒนาชุมชน

นอกจากนี้ สำนักวิชาการมาตรฐานการศึกษา (2551) ได้อธิบายคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรท้องถิ่นที่สำคัญไว้ด้วยดังนี้

1) กรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่น (*local curriculum framework*)

กรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่นเป็นกรอบทิศทางในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งจัดทำโดยเขตพื้นที่การศึกษา หรือหน่วยงานที่รับผิดชอบในระดับท้องถิ่น มีองค์ประกอบสำคัญได้แก่ เป้าหมายและจุดเน้นในการพัฒนาผู้เรียนในท้องถิ่น *สาระการเรียนรู้ท้องถิ่น* และการประเมินคุณภาพผู้เรียนในระดับท้องถิ่น สถานศึกษาในเขตพื้นที่นั้น ๆ จะใช้ข้อมูลในกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่นเป็นแนวทางในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพตามมาตรฐานการเรียนรู้ และเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม มีความรักและหวงแหนมรดกทางสังคม มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหา การแก้ปัญหาการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพในชุมชน

2) สารการเรียนรู้ท้องถิ่น (local-related content)

สารการเรียนรู้ท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ ทักษะ กระบวนการและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่ผู้เรียนควรเรียนรู้ ซึ่งเขตพื้นที่การศึกษาหรือหน่วยงานระดับท้องถิ่นพัฒนาขึ้น โดยพิจารณาจากสภาพภูมิศาสตร์ ประวัติความเป็นมา สภาพปัญหาชุมชน วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม การงานอาชีพ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และแนวโน้มการพัฒนาท้องถิ่น เพื่อปลูกฝังให้ผู้เรียนมีความรักและหวงแหนมรดกทางสังคมของบรรพบุรุษ มีความเป็นไทย สามารถดำรงชีวิตและเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

3) การประเมินผลระดับเขตพื้นที่การศึกษา (local assessment)

การวัดและประเมินผลที่ดำเนินการโดยเขตพื้นที่การศึกษา เพื่อตรวจสอบคุณภาพผู้เรียนในโรงเรียนที่อยู่ในความรับผิดชอบของเขตพื้นที่การศึกษาแต่ละแห่ง โดยมีการรายงานผลแก่สถานศึกษาและชุมชนได้รับทราบ ทั้งนี้ เพื่อให้ทราบว่าสถานศึกษาแต่ละแห่งสามารถจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาผู้เรียนได้บรรลุตามมาตรฐานการเรียนรู้ที่กำหนดหรือไม่ เพียงใด และมีข้อบกพร่องใดที่ต้องดำเนินการปรับปรุงแก้ไขต่อไป

4) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders)

ผู้ที่เกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบโดยตรงหรือ โดยอ้อม จากผลลัพธ์อันเกิดจากการดำเนินการจัดการศึกษา ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่สำคัญ ได้แก่ นักเรียน ครู ผู้ปกครอง ผู้บริหารโรงเรียน ชุมชนองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน เจ้าของธุรกิจ หรือกิจการต่าง ๆ ที่รองรับแรงงานจากผู้ที่สำเร็จการศึกษา

5) การมีส่วนร่วม (participation)

การที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders) และฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเข้ามามีบทบาทและความรับผิดชอบในการร่วมคิด ร่วมวางแผนจัดการ ส่งเสริม สนับสนุน ตรวจสอบเพื่อพัฒนาการจัดการศึกษาและการปฏิรูปหลักสูตรการเรียนการสอนให้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง มีคุณภาพ และมีประสิทธิภาพ บรรลุตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้

6.2 ความสำคัญของหลักสูตรท้องถิ่น

เมื่อพิจารณาแนวคิดของนักการศึกษาหลายท่านเกี่ยวกับความสำคัญและความจำเป็นของหลักสูตรท้องถิ่น จะพบประเด็นร่วมสำคัญว่า หลักสูตรท้องถิ่นเป็นกลไกที่ทำให้การจัดการศึกษาเชื่อมโยงกับบริบทพื้นที่ ความต้องการ และสภาพปัญหาจริงของผู้เรียนและชุมชน มากกว่าการยึดเฉพาะหลักสูตรแม่บทจากส่วนกลางเพียงอย่างเดียว ความคิดนี้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของ

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2545 ซึ่งกำหนดให้สถานศึกษามีบทบาทมากขึ้นในการจัดทำและปรับสาระของหลักสูตรให้เหมาะสมกับท้องถิ่น รวมถึงการจัดการเรียนรู้และการประเมินผลที่สอดคล้องกับสภาพจริงของผู้เรียน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2546) แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับกรอบสากลที่เน้นความสอดคล้องกับพื้นที่ (local relevance) ตามแนวคิดของยูเนสโก (UNESCO, 2015) ซึ่งเห็นว่าคุณภาพการศึกษามีความหมายมากขึ้นเมื่อสอดคล้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของผู้เรียน

นอกจากนี้ หลักสูตรท้องถิ่นยังสะท้อนกระบวนการกระจายอำนาจด้านการศึกษาที่เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดสาระการเรียนรู้ร่วมกับสถานศึกษา ซึ่งเป็นหัวใจของแนวคิด “community-based curriculum” ที่มุ่งให้การเรียนรู้เกิดจากทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่ (Beane, 1997) ความคิดนี้ปรากฏชัดเจนในงานของนักวิชาการไทยหลายท่านที่ชี้ว่าหลักสูตรส่วนกลางไม่อาจตอบสนองปัญหา ความต้องการ และลักษณะเฉพาะของแต่ละพื้นที่ได้เพียงพอ

สงัด อุทรานันท์ (2538) ชี้ว่าเหตุผลในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นมีอย่างน้อยสองประการ ได้แก่ (1) หลักสูตรแม่บทกำหนดเป้าหมายและสาระกว้าง ๆ ซึ่งไม่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการเฉพาะของท้องถิ่น และ (2) การพัฒนาหลักสูตรจำเป็นต้องอาศัยผู้ใช้หลักสูตรมีส่วนร่วม ซึ่งสามารถทำได้จริงหากเป็นหลักสูตรที่ออกแบบในระดับพื้นที่จำกัด เช่นเดียวกับจิตทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539) ที่มองว่าหลักสูตรแกนกลางมีขอบเขตกว้างเกินกว่าจะตอบสนองรายละเอียดของวิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของผู้เรียนในแต่ละพื้นที่ จึงเกิดความจำเป็นในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจตนเอง เข้าใจท้องถิ่น และสามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจ การเมือง วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีได้อย่างเหมาะสม รวมทั้งสร้างความรักและความภาคภูมิใจในชุมชนของตน

ในทำนองเดียวกัน กองพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน (2543) เน้นความสำคัญของหลักสูตรท้องถิ่นในหลายมิติ ทั้งการตอบสนองปัญหาเฉพาะของผู้เรียน การทำให้กิจกรรมการเรียนรู้มีความหมาย การส่งเสริมทักษะการแสวงหาความรู้เพื่อแก้ปัญหาในชีวิตจริง และการเปิดพื้นที่ให้ชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของวิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวชช์ (2542) และนิคม ชมภูหลง (2544) ที่ย้ำว่าการพัฒนาหลักสูตรระดับชาติไม่สามารถสะท้อนรายละเอียด ราววัฒนธรรม และความต้องการเฉพาะของพื้นที่ได้ครบถ้วน จึงจำเป็นต้องพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อให้สอดคล้องกับความเป็นจริงของแต่ละชุมชน

แนวคิดทั้งหมดสะท้อนร่วมกันว่า หลักสูตรท้องถิ่นไม่ใช่เพียงการเพิ่มเติมสาระความรู้ของพื้นที่ แต่เป็นกระบวนการออกแบบหลักสูตรที่ใช้บริบทของชุมชนเป็นหัวใจสำคัญ เชื่อมโยงองค์ความรู้กับชีวิตจริง พัฒนาอัตลักษณ์พื้นที่ และสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างสถานศึกษากับชุมชนเพื่อยกระดับคุณภาพผู้เรียน

6.3 แนวทางการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

กระทรวงศึกษาธิการเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมพัฒนาหลักสูตรตามข้อกำหนดในโครงสร้างของหลักสูตร ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนรู้เรื่องราวของท้องถิ่นของตน เรียนรู้สภาพเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรมในท้องถิ่น ตลอดจนสามารถพัฒนาชีวิต พัฒนาอาชีพ พัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมของตนเอง ครอบครัว และท้องถิ่นของตนเองได้ (กรมวิชาการ, 2545; เสาวนีย์ เยาวโรจน์, 2544)

การพัฒนา (development) มีความหมาย 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก หมายถึง การทำให้ดีขึ้นสมบูรณ์ขึ้น และอีกลักษณะหนึ่งหมายถึง ทำให้เกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรจึงมีความหมายหลายลักษณะในการส่งเสริมและสนับสนุนให้ท้องถิ่นสามารถพัฒนาหลักสูตรให้เหมาะสมกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่นนั้น ๆ

อนึ่ง กรมวิชาการ (2545) บุญศรี พรหมมาพันธุ์ และคณะ (2546) ได้สรุปแนวทางการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นไว้ตรงกันว่า สามารถดำเนินการได้ดังนี้

1) การปรับปรุงกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม

การพัฒนาหลักสูตรแนวทางนี้ ท้องถิ่นสามารถทำได้กับทุกกลุ่มสาระ ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานในรายวิชาบังคับ วิชาเลือกเสรีทุกรายวิชาและทุกกลุ่มสาระ โดยไม่ทำให้จุดประสงค์เนื้อหา และเวลาเรียนเปลี่ยนแปลงไปจากที่กำหนดไว้ในการปรับปรุงกรรมการเรียนการสอน ผู้ใช้หลักสูตรจะต้องศึกษาคำอธิบายของหลักสูตรแม่บท ประกอบด้วย 3 ส่วน ดังนี้

- ส่วนที่ 1 เนื้อหาได้แก่ ข้อความที่ระบุถึงหัวข้อหรือขอบข่ายสิ่งที่จะนำมาให้ผู้เรียน ได้เรียนรู้หรือฝึกทักษะ
- ส่วนที่ 2 กิจกรรม ได้แก่ ส่วนที่ระบุถึงแนวการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้แก่ผู้เรียน

- ส่วนที่ 3 จุดประสงค์ ได้แก่ ส่วนที่ระบุถึงพฤติกรรมที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียนหลังจากได้เรียนรู้ หรือฝึกทักษะที่ระบุไว้ในส่วนที่ 1 และ 2 พฤติกรรมประกอบด้วย ส่วนที่เป็นความรู้ (พุทธิพิสัย) ความสามารถ (ทักษะพิสัย) และเจตคติ (จิตพิสัย)

ในส่วนของกิจกรรมหลักสูตรแม่บทจะต้องจัดกิจกรรมสอดคล้องกับสภาพความต้องการของท้องถิ่น และผู้เรียน เช่น เชิญวิทยากรท้องถิ่นมาบรรยาย ผู้เรียนไปสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิในท้องถิ่น นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมที่หลากหลายเน้นทักษะกระบวนการกลุ่ม

2) การปรับหรือเพิ่มรายละเอียดของเนื้อหา

แนวทางนี้เป็นการพัฒนาหลักสูตรโดยการปรับลดหรือเพิ่มเติมรายละเอียดของเนื้อหา หัวข้อหรือขอบข่ายที่ระบุไว้ในคำอธิบายของทุกกลุ่มประสบการณ์หรือในคำอธิบายรายวิชา ให้สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่นได้ ทั้งนี้ เพราะว่าเนื้อหาที่ระบุในคำอธิบายวิชาที่มีอยู่ในหลักสูตรแม่บท จะระบุเนื้อหาที่ให้เรียนไว้อย่างกว้าง ๆ การปรับรายละเอียดของเนื้อหาที่ท้องถิ่นสามารถทำได้กับหัวข้อหรือขอบข่ายเนื้อหาและคาบเวลาเรียนที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแม่บทเปลี่ยนแปลงไป ตัวอย่างเช่น ถ้าท้องถิ่นมีปัญหาเกี่ยวกับการตัดไม้ทำลายป่า โรงเรียนอาจจะเพิ่มเนื้อหาเกี่ยวกับสาเหตุของปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า ข้อเสนอแนะและแนวทางแก้ไขของผลกระทบจากการตัดไม้ทำลายป่า เป็นต้น

การพัฒนาหลักสูตรโดยการปรับหรือเพิ่มรายละเอียดของเนื้อหา ควรเริ่มต้นจากการศึกษาจุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรม และคาบเวลาที่กำหนดไว้ในคำอธิบายหรือคำอธิบายรายวิชาของหลักสูตรแม่บท และกำหนดรายละเอียดของเนื้อหาที่จะเพิ่มหรือปรับ สำหรับนำมาให้เรียนรู้หรือฝึกทักษะ โดยให้เป็นไปตามผลที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์ จากนั้นจึงนำเอารายละเอียดที่ได้ไปปรับเข้าโครงสร้างขอบข่ายของเนื้อหาของกลุ่มประสบการณ์ที่สอน แล้วนำไปจัดทำเป็นแผนการสอนต่อไป และสุดท้ายคือพิจารณาปรับแนวการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อ ให้สอดคล้องกับเนื้อหาที่ปรับเพิ่มเติมหรือลดนั้น

3) การจัดทำคำอธิบายหรือรายวิชาเพิ่มเติมขึ้นใหม่

แนวทางนี้เป็นการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นด้วยการจัดทำคำอธิบายหรือรายวิชาเพิ่มเติมจากที่มีปรากฏในหลักสูตร เช่น ในระดับประถมศึกษา ท้องถิ่นสามารถจัดทำคำอธิบายในกลุ่มประสบการณ์ต่าง ๆ เพิ่มเติมขึ้นมาได้ ในกรณีที่พบว่าเนื้อหาที่ต้องการให้นักเรียนได้เรียนรู้นั้นไม่ปรากฏในหลักสูตร โดยเฉพาะในกลุ่มงานและพื้นฐานอาชีพและกลุ่มประสบการณ์พิเศษ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการศึกษาในระดับประถมศึกษาเป็นการศึกษาภาคบังคับ การจัดทำคำอธิบายเพิ่มเติมในหลักสูตรต้อง

คำนึงถึงเอกลักษณ์และความมั่นคงของชาติ รวมทั้งการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

4) การปรับปรุงหรือเลือกใช้สื่อการเรียนการสอนให้เหมาะสม

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นแนวทางนี้เป็นการปรับปรุงเลือกใช้สื่อการเรียนการสอนต่าง ๆ ที่มีอยู่ให้เหมาะสมสอดคล้องกับจุดประสงค์ เนื้อหา ของทุกกลุ่มประสบการณ์หรือรายวิชาต่าง ๆ และสอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น ผลที่ได้มักเป็นการจัดการรวบรวมสื่อต่าง ๆ ที่มีอยู่สำหรับใช้ประกอบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้นักเรียนได้ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม รวมทั้งสำรวจแหล่งสื่อเพื่อนำมาใช้สำหรับการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม ซึ่งท้องถิ่นจะระบุรายละเอียดการใช้และรายชื่อสื่อลงในแผนการสอนที่จัดทำ สื่อการเรียนการสอนที่ท้องถิ่นสามารถพัฒนาเพื่อใช้ประกอบกิจกรรมการเรียนการสอนประกอบด้วย

(1) หนังสือเรียน หมายถึง หนังสือที่กำหนดให้ใช้สำหรับการเรียนการสอนรายวิชาใดรายวิชาหนึ่งโดยเฉพาะ มีเนื้อหาตรงตามที่ระบุไว้ในรายวิชานั้น ๆ อาจจะมีลักษณะเป็นเล่มหรือเป็นชุดก็ได้

(2) แบบฝึกหัด หมายถึง สื่อที่ใช้สำหรับให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติเพื่อช่วยเสริมให้เกิดทักษะและความแตกฉานในบทเรียนมากยิ่งขึ้น

(3) หนังสือเสริมประสบการณ์ หมายถึง หนังสือเสริมการเรียนการสอนตามหลักสูตรมีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องก็ได้ สำหรับให้นักเรียนศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง หนังสือเสริมประสบการณ์แยกเป็น 4 ประเภท คือ

- หนังสืออ่านนอกเวลา เป็นหนังสือที่กำหนดให้ใช้การเรียนวิชาใดวิชาหนึ่งตามหลักสูตร นอกเหนือจากหนังสือเรียนสำหรับให้นักเรียนอ่านนอกเวลาเรียน โดยถือว่ากิจกรรมเกี่ยวกับหนังสือนี้เป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอนตามหลักสูตร

- หนังสืออ่านเพิ่มเติม เป็นหนังสือที่มีเนื้อหาอิงหลักสูตรซึ่งมีความเหมาะสมกับวัยและความสามารถในการอ่านของนักเรียนสำหรับให้ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมด้วยตนเอง

- หนังสืออุเทศ เป็นหนังสือสำหรับค้นคว้าอ้างอิงเกี่ยวกับการเรียนการสอนโดยมีการเรียบเรียงเป็นเชิงวิชาการ

- หนังสือส่งเสริมการอ่าน เป็นหนังสือที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องทั่ว ๆ ไปไม่ขัดต่อวัฒนธรรมประเพณี ศีลธรรมอันดีงาม ให้ความรู้ มีสติ และมีสารประโยชน์มุ่งส่งเสริมให้ผู้อ่านเกิดทักษะในการอ่าน และมีนิสัยรักการอ่าน

(4) คู่มือครู หมายถึง เอกสารแนะนำครูเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตร

(5) คู่มือการเรียนการสอน หมายถึง เอกสารหนังสือสำหรับครูและนักเรียนใช้ประกอบการเรียนการสอน ประกอบด้วยเนื้อหาสาระและกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตร นอกจากนี้ยังมีสื่ออื่น ๆ ที่ท้องถิ่นสามารถนำไปใช้ประกอบในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้อีก เช่น สื่อที่เป็นวัสดุอุปกรณ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ฯลฯ

การพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นโดยการปรับปรุงและเลือกใช้สื่อการเรียนการสอนนั้น ดำเนินการได้โดย

(1) วิเคราะห์หลักสูตรโดยวิเคราะห์จุดประสงค์ คำอธิบายรายวิชาและเวลาเรียนว่ารายวิชาที่ปรากฏอยู่ในหลักสูตรนั้นมีลักษณะเป็นอย่างไร มุ่งให้นักเรียนเกิดความรู้ ทักษะ เจตคติอย่างไร มีขอบข่ายเนื้อหาเพียงใด และมีเวลาเรียนเท่าใด เพื่อจะได้กำหนดสื่อการเรียนการสอนที่จะใช้อย่างเหมาะสม และมีประสิทธิภาพผู้ทรงคุณวุฒิ ฯลฯ และมีคาบเวลาเรียนเท่าไรเพื่อจะได้กำหนดสื่อการเรียนการสอนที่จะใช้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

(2) สืบหาเอกสารหรือหนังสือที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวข้องหรือสอดคล้องกับจุดประสงค์และคำอธิบายรายวิชาจากแหล่งต่าง ๆ เช่น ร้านจำหน่ายหนังสือห้องสมุด ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อนำมาศึกษาวิเคราะห์ความเหมาะสมและความสอดคล้องกับหลักสูตร

(3) วิเคราะห์สื่อ เอกสาร หรือหนังสือที่สืบหาได้เพื่อพิจารณาว่าจะสามารถนำมาใช้ประกอบการเรียนการสอนตามหลักสูตรได้หรือไม่เพียงใด โดยมีเกณฑ์ในการพิจารณาดังนี้

- สอดคล้องกับจุดประสงค์และคำอธิบายรายวิชา
- เนื้อหาถูกต้องตามหลักวิชา ไม่ล้าสมัยเหมาะสมกับเวลาเรียนและมีความยากง่ายเหมาะสมกับระดับชั้น
- เรียงลำดับเนื้อหาดี ไม่สับสน อธิบายชัดเจนเข้าใจง่าย ใช้ตัวอย่างประกอบช่วยความเข้าใจได้ดี และใช้ภาพประกอบ ตาราง แผนภูมิ ฯลฯ เพื่อช่วยความเข้าใจอย่างเหมาะสม

- ใช้ภาษาถูกต้องเหมาะสมตามหลักภาษา กะทัดรัด ไม่เยิ่นเย้อวากวนและใช้ศัพท์หรือ
ประโยคเหมาะสมกับระดับชั้น

- มีคำถามหรือกิจกรรมเสนอแนะที่ส่งเสริมให้นักเรียนนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน

5) การจัดทำสื่อการเรียนการสอนขึ้นใหม่

แนวทางนี้เป็นการพัฒนาหลักสูตรโดยการจัดทำหนังสือเรียน คู่มือครูหนังสือเสริม
ประสบการณ์ แบบฝึกหัด หรือเอกสารประกอบการจัดการเรียนรู้อื่น ๆ ที่นำมาใช้ในการจัดการเรียนรู้
กลุ่มประสบการณ์หรือรายวิชาต่าง ๆ ขึ้นใหม่ให้เหมาะสมสอดคล้องกับผลการเรียนรู้ที่คาดหวังรวมทั้ง
เนื้อหาและสภาพของท้องถิ่นทั้งนี้สื่อการเรียนการสอนที่ท้องถิ่นจะพัฒนาขึ้นมาใหม่นี้ อาจจะใช้กับ
คำอธิบายรายวิชาที่มีอยู่แล้ว หรือที่เพิ่มเติมขึ้นมาใหม่ก็ได้

การจัดทำสื่อการเรียนการสอนขึ้นใหม่ สรุปลงได้เป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

- ขั้นเตรียมการ ต้องวิเคราะห์ผลการเรียนรู้ที่คาดหวังของหลักสูตรและขอบเขตของเนื้อหา
สาระ พิจารณาเวลาเรียนและวิเคราะห์ความรู้ความสามารถของนักเรียน

- ขั้นวางแผน ต้องกำหนดผลการเรียนรู้ที่คาดหวังของสื่อการเรียนการสอน กำหนดขอบเขต
ของเนื้อหาสาระ แล้วจึงทำเค้าโครงสร้าง (outline) ของสื่อจากนั้นจึงกำหนดแนวทางการเสนอเนื้อหา
สาระ และเตรียมการเกี่ยวกับข้อมูลและแหล่งข้อมูลที่จะต้องใช้ในการยกร่างต้นฉบับ

- ขั้นยกร่างต้นฉบับสื่อการเรียนการสอน ลงมือเขียนต้นฉบับและปรับปรุงจนมีความ
เหมาะสม

- ขั้นทดลองใช้ต้นฉบับ ทดลองใช้ต้นฉบับกับตัวแทนนักเรียนในชั้นเรียนหนึ่งคนหรือหลาย
คนแล้วปรับปรุงให้เหมาะสม จากนั้นจึงทดลองใช้ต้นฉบับที่ปรับปรุงแล้วกับกลุ่มตัวแทนนักเรียน
จำนวนมากขึ้นในสภาพการณ์ที่สอนจริง แล้วจึงนำมาปรับปรุงอีกครั้ง

- ขั้นจัดทำต้นฉบับสมบูรณ์

สรุปได้ว่า แนวทางการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นสามารถดำเนินการได้หลายระดับ ตั้งแต่การ
ปรับวิธีสอน การขยายเนื้อหา การสร้างรายวิชาใหม่ การเลือกใช้หรือสร้างสื่อการเรียนรู้อื่น ๆ ตลอดจนการ
ผลิตเอกสารประกอบการสอนเฉพาะท้องถิ่น ทั้งหมดนี้มีเป้าหมายเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากชีวิตจริง
เข้าใจบริบทของชุมชน และสามารถนำความรู้ไปพัฒนาตนเอง ครอบครัว และท้องถิ่นได้อย่างมี
คุณภาพ

6.4 กระบวนการออกแบบและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น กลุ่มสาระฯ สังคมศึกษา

กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่เป็นระบบ มีลำดับขั้นชัดเจน ตั้งแต่การจัดตั้งคณะทำงาน ศึกษาข้อมูลพื้นฐาน กำหนดเป้าหมาย การออกแบบรายละเอียดของหลักสูตร ไปจนถึงการนำไปใช้และประเมินผลในสถานการณ์จริง โดยต่างย้ำความสำคัญของการยึดบริบทชุมชน และการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องเป็นหัวใจสำคัญ (สังต์ อุทรานันท์, 2538; ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์, 2539; สำลี ทองธิว, 2544; กรมวิชาการ, 2545; อุดม เขยกิจวงศ์, 2545; ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์, 2556) ในภาพรวม แนวคิดเหล่านี้แสดงให้เห็นความสอดคล้องกันในเชิงโครงสร้าง แม้จะมีการเน้นย้ำรายละเอียดและจุดเด่นแตกต่างกันไปตามบริบทและมุมมองของแต่ละคน

6.4.1 กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นตามแนวคิดของสังต์ อุทรานันท์

สังต์ อุทรานันท์ เป็นหนึ่งในนักการศึกษาที่ช่วยวางรากฐานแนวคิดเรื่อง การมีส่วนร่วมของท้องถิ่นในการจัดทำหลักสูตร เสนอภาพกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ในแง่ของโครงสร้าง ขั้นตอนที่กระชับ เริ่มจากการจัดตั้งคณะทำงาน ศึกษาสภาพข้อมูลพื้นฐาน กำหนดจุดมุ่งหมาย เลือกหรือพัฒนาเนื้อหา นำหลักสูตรไปใช้ และประเมินผลเพื่อปรับปรุงหลักสูตรต่อไป (สังต์ อุทรานันท์, 2538) ซึ่งถือเป็นโครงร่างหลักของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่นักวิชาการคนอื่น ๆ นำไปขยายต่อ

ขั้นที่ 1 จัดตั้งคณะทำงาน

ขั้นที่ 2 ศึกษาสภาพข้อมูลพื้นฐาน

ขั้นที่ 3 กำหนดจุดมุ่งหมายสำหรับหลักสูตรท้องถิ่น

ขั้นที่ 4 พิจารณาความเหมาะสมของสภาพของท้องถิ่น

ขั้นที่ 5 ดำเนินการเลือกเนื้อหาสาระของหลักสูตรกลาง และ/หรือจัดสร้างรายวิชาขึ้น

ใหม่

ขั้นที่ 6 ดำเนินการใช้หลักสูตร

ขั้นที่ 7 ประเมินการใช้หลักสูตร

ขั้นที่ 8 การปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร

6.4.2 กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นตามแนวคิดของใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ นักการศึกษาที่ส่งเสริมการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในช่วงที่ประเทศไทยเริ่มส่งเสริมหลักสูตรเชิงพื้นที่ (area-based curriculum) ซึ่ง ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์

(2539) เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นรายวิชาใหม่ว่ามีกระบวนการอย่างเป็นขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การจัดตั้งคณะทำงานเพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

ในขั้นแรกของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นควรมีการจัดตั้งคณะทำงาน ซึ่งมีประมาณ 5 – 8 คน ควรเลือกจากบุคคลที่มีความตั้งใจจริงในการปฏิบัติงาน มีความรู้ ความสามารถและประสบการณ์หลาย ๆ ด้านเป็นกรรมการ เช่น ด้านเนื้อหา ด้านการสอน ด้านสภาพของท้องถิ่น และด้านการพัฒนาหลักสูตร บุคคลสำคัญในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นได้แก่ ครูหรือผู้สอน ผู้บริหารโรงเรียน ศึกษานิเทศก์ วิทยากรท้องถิ่น และนักวิชาการ

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน

ในขั้นตอนของการศึกษาและการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน สิ่งที่คณะทำงานต้องดำเนินการ คือ

- ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนเพื่อให้หลักสูตรที่จัดทำขึ้นเหมาะสมกับสภาพการเปลี่ยนแปลงและความต้องการของท้องถิ่น ข้อมูลพื้นฐานดังกล่าว ได้แก่ สภาพและปัญหาของชุมชน ความต้องการของคนในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้น ๆ ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโรงเรียนความพร้อมของชุมชน เช่น ผู้รู้หรือผู้ทรงปัญญาในท้องถิ่น แหล่งศึกษาความรู้เพิ่มเติมในชุมชน สื่อวัสดุที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น งบประมาณ ฯลฯ ข้อมูลเหล่านี้สามารถรวบรวมได้จากผู้บริหารโรงเรียน ครู บุคลากรในชุมชน เช่น ผู้นำชุมชน ปราชญ์หรือผู้รู้ อำเภอบ ฯลฯ โดยใช้วิธีการวิจัย สัมภาษณ์ หรือพูดคุย สงแบบสอบถาม สังเกต จัดสัมมนา และ/หรือประชุม ระดมความคิดเห็นจากผู้ที่เกี่ยวข้อง

- สสำรวจสภาพ และปัญหาความต้องการของผู้เรียน เพื่อให้หลักสูตรที่พัฒนาขึ้นสอดคล้องกับพัฒนาการทางด้านร่างกาย สติปัญญา และจิตใจ รวมทั้งสอดคล้องกับความสนใจและความต้องการของผู้เรียนด้วยข้อมูลเหล่านี้สามารถศึกษาได้จากผู้เรียน ครู ผู้ปกครอง ซึ่งอาจใช้วิธีการพูดคุยกับนักเรียนและผู้ปกครอง และ สังเกตนักเรียน

- ศึกษา และวิเคราะห์หลักสูตรแม่บท เพื่อพิจารณาว่าจุดประสงค์ขอบข่ายเนื้อหาและคาบเวลาเรียนที่ปรากฏอยู่ในหลักสูตรนั้น มีลักษณะสำคัญอย่างไร มุ่งให้ผู้เรียนเกิดความรู้ทักษะ เจตคติอย่างไร มีส่วนใดที่หลักสูตรเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม เพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

- วิเคราะห์ศักยภาพของโรงเรียน เป็นการศึกษาสภาพโดยทั่วไปของโรงเรียนในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ข้อมูลพื้นฐานของบุคลากรในโรงเรียน เช่น จำนวนครูและนักเรียน ความรู้ความสามารถ และฐานะทางเศรษฐกิจของบุคลากรในโรงเรียน ภาวะผู้นำในโรงเรียน ฯลฯ ข้อมูลพื้นฐานของนักเรียน เช่น ฐานะทางเศรษฐกิจและอาชีพของผู้ปกครอง ลักษณะครอบครัว (เช่น พ่อแม่หย่าร้างกัน) พื้นฐานความรู้เดิมของนักเรียน ข้อมูลด้านการบริหารงานภายในโรงเรียน ความร่วมมือและความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนหรือท้องถิ่น ความต้องการของบุคลากรเกี่ยวกับพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ความพร้อมในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่ต้องการในด้านบุคลากร อาคารสถานที่ แหล่งศึกษาความรู้ สื่อวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ งบประมาณ ทั้งนี้เพื่อจะได้ทราบว่าโรงเรียนมีความพร้อมหรือขาดแคลนในเรื่องใดบ้าง มีปัญหาและข้อจำกัดในการเรียนการสอนอะไรจะได้เป็นข้อมูลในการพิจารณาในการตัดสินใจพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ข้อมูลเหล่านี้สามารถรวบรวมได้จากการสำรวจภายในโรงเรียน ศึกษาจากครู ผู้บริหาร และสถิติของโรงเรียน โดยวิธีการวิจัย การสัมภาษณ์ การประชุมสัมมนา หลักจากที่ได้ข้อมูลดังกล่าวแล้วคณะทำงานต้องสังเคราะห์และจัดเรียงลำดับความสำคัญของปัญหาและความต้องการเหล่านั้น จากนั้นจึงกำหนดเรื่องที่จะจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นรายวิชาใหม่

ขั้นตอนที่ 3 การกำหนดจุดประสงค์ของหลักสูตรท้องถิ่น

คณะทำงานต้องกำหนดจุดประสงค์ของหลักสูตรรายวิชาใหม่ที่จะจัดทำ เพื่อกำหนดสภาพที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียนเมื่อเรียนจบรายวิชาแล้ว ในการกำหนดจุดประสงค์ ต้องคำนึงถึงความสอดคล้องกับจุดประสงค์ของกลุ่มประสบการณ์/กลุ่มวิชา ความเหมาะสมกับวัย วุฒิภาวะ และระดับความสามารถของผู้เรียนความชัดเจนของภาษาที่ใช้ ความสามารถในการนำไปปฏิบัติได้ และควรควบคุมพฤติกรรมการเรียนรู้ทั้ง 3 ด้าน อันได้แก่ ด้านสติปัญญา (พุทธิพิสัย) ทักษะ (ทักษะพิสัย) และเจตคติ (จิตพิสัย)

ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดเนื้อหา

คณะทำงานจะต้องนำจุดประสงค์ที่ระบุได้แล้วจากขั้นตอนที่ 3 มากำหนดเนื้อหาสาระของรายวิชาอย่างกว้าง ๆ ให้สอดคล้องกับจุดประสงค์รายวิชาดังกล่าว และครอบคลุมส่วนที่เป็นทั้งความรู้และทักษะด้วย จากนั้นจึงแยกแยะออกเป็นเนื้อหาย่อยคณะทำงานควรกำหนดเนื้อหาสาระให้เหมาะสมกับวัย วุฒิภาวะ และพื้นฐานความรู้เดิมของผู้เรียนให้มีความต่อเนื่องกับรายวิชาในขั้นต้น

และรายวิชาต่าง ๆ ในกลุ่มวิชาเดียวกันมีความต้องการ ทันสมัย น่าสนใจ และเหมาะสมกับคาบเวลา คือไม่มากหรือน้อยจนเกินไปจนไม่สามารถสอนได้ครบหรือสอนได้ทันตามที่ระบุไว้

ขั้นตอนที่ 5 การกำหนดกิจกรรม

เมื่อได้เนื้อหาวิชาแล้ว คณะทำงานควรที่จะกำหนดกิจกรรมที่จะจัดให้ผู้เรียนเกิดประสบการณ์ การเรียนรู้ โดยพิจารณาจากจุดประสงค์แต่ละข้ออย่างละเอียด กิจกรรมที่กำหนดไม่ควรมากหรือน้อยเกินไป เน้นทักษะกระบวนการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากการปฏิบัติจริงโดยครูผู้สอนเป็นผู้ประสานกิจกรรมและชี้แนะ

ขั้นตอนที่ 6 การกำหนดคาบเวลาเรียน

ในการกำหนดคาบเวลาเรียนของรายวิชานั้นมักถือเอาโครงสร้างของหลักสูตรแม่บท และปริมาณของเนื้อหาที่ผู้เรียนจะต้องเป็นเครื่องกำหนดกล่าวคือ ในระดับประถมศึกษาจำนวนคาบเวลาเรียนที่กำหนดนั้นจะต้องไม่ทำให้คาบเวลาสำหรับกลุ่มประสบการณ์/หน่วยย่อยที่มีอยู่เปลี่ยนแปลงไป ส่วนในระดับมัธยมศึกษา ถ้ารายวิชาที่จัดทำกำหนดให้เป็นรายวิชาบังคับเลือกคาบเวลาเรียนที่กำหนดจะน้อยเป็นไปตามที่ระบุไว้ในโครงสร้างของหลักสูตร ถ้าเป็นรายวิชาเลือกเสรีสามารถกำหนดตามความเหมาะสมของจุดประสงค์และเนื้อหาที่กำหนดให้เรียนแต่ควรให้สัมพันธ์กับโครงสร้างของกลุ่มวิชาที่เป็นอยู่เดิมด้วย ในกรณีที่มีเนื้อหามากก็อาจจัดทำเป็นหลายรายวิชาได้ เมื่อคณะทำงานทราบแล้วว่ารายวิชาที่สร้างมีคาบเวลาทั้งหมดเท่าใด คณะทำงานควรจัดเนื้อหาของรายวิชาออกเป็น ส่วน ๆ หรือแบ่งซอยเป็นเนื้อหาย่อย เรียงตามลำดับก่อนหลัง แล้วแจกแจงจำนวนคาบเวลาในแต่ละส่วน โดยในแต่ละส่วนของเนื้อหาอาจแบ่งเป็นจำนวนคาบเวลาในภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติได้อีกด้วย

ขั้นตอนที่ 7 การกำหนดวิธีและเกณฑ์การวัดและประเมิน

คณะทำงานควรกำหนดวิธีการและเกณฑ์การวัดและประเมินผลในรายวิชาที่จัดทำขึ้นใหม่เพื่อผู้ปฏิบัติจะได้ดำเนินการวัดและประเมินผลตรงกับเจตนารมณ์ของหลักสูตร ซึ่งจะส่งผลต่อการใช้หลักสูตร

ขั้นตอนที่ 8 การจัดทำเอกสารหลักสูตร

หลังจากที่สร้างหรือทำหลักสูตรรายวิชาใหม่แล้ว คณะทำงานควรที่จะจัดทำเอกสารหลักสูตร เช่น แผนการสอน คู่มือครู หนังสืออ่านเพิ่มเติม และสื่อต่าง ๆ เป็นต้น เพื่อให้ผู้ใช้หลักสูตรหรือครูผู้สอนสามารถนำหลักสูตรไปใช้อย่างมีประสิทธิภาพ

ขั้นตอนที่ 9 การตรวจสอบคุณภาพและการทดลองใช้หลักสูตร

ในขั้นนี้เป็นการตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตรและวัสดุหลักสูตรต่าง ๆ เพื่อนำมาปรับปรุงข้อบกพร่องก่อนนำไปใช้จริง โดยคณะทำงานต้องกำหนดเป็นแบบแผนอย่างมีขั้นตอนและระบบ คณะทำงานอาจจะประชุมพิจารณาร่วมกันหรือให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบว่าองค์ประกอบต่าง ๆ ของหลักสูตร เช่น จุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรมการเรียนการสอน คาบเวลาเรียน วิธีการวัดและประเมินผลมีความสอดคล้องกันหรือไม่อย่างไร วัสดุหลักสูตร เช่น แผนการสอน สื่อการเรียนการสอนต่าง ๆ มีความสอดคล้องกับหลักสูตรหรือไม่ ภาษาที่ใช้มีความแจ่มชัดเพียงใด เมื่อพิจารณาข้อบกพร่อง หรือปัญหาแล้วจึงนำไปปรับปรุงแก้ไขก่อน จากนั้นคณะทำงานจึงคัดเลือกกลุ่มทดลองและกำหนดวิธีการประเมินผล เพื่อพิจารณาว่าหลักสูตรที่สร้างขึ้นใหม่ วัสดุหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอนต่าง ๆ สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงหรือไม่อย่างไร ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ก่อนนำหลักสูตรไปใช้จริง ในการนำหลักสูตรไปทดลองใช้ คณะทำงานจะต้องเตรียมครูผู้สอนให้เข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตรและการใช้หลักสูตรเสียก่อน จึงทดลองให้ครูนำไปใช้ในชั้นเรียน และทำความเข้าใจร่วมกับครูผู้สอน แล้วร่วมกันวิเคราะห์หาข้อบกพร่องเพื่อนำมาปรับปรุงหลักสูตรให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น ก่อนนำไปใช้จริงต่อไป

ขั้นตอนที่ 10 การนำเสนอขออนุมัติหลักสูตร

เมื่อตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตรและปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรเรียบร้อยแล้ว คณะทำงานต้องนำหลักสูตรที่สร้างขึ้นใหม่ เสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตามลำดับเพื่อขออนุมัติการใช้หลักสูตร กล่าวคือ ท้องถิ่นเสนอต่อคณะกรรมการการศึกษา การศาสนาและวัฒนธรรม เขตการศึกษา (ศสว.เขต) และคณะกรรมการ ศสว.เขตการศึกษา จะแต่งตั้งคณะทำงานวิชาการระดับเขตในแต่ละสาขาวิชา เพื่อทำหน้าที่วิเคราะห์เนื้อหาของคำอธิบายรายวิชาที่ท้องถิ่นทำก่อนเสนอให้คณะกรรมการ ศสว.เขต พิจารณาอนุมัติหลักสูตร จากนั้นคณะกรรมการ ศสว.เขต จึงเสนอไปยังกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ เพื่อประกาศใช้หรือเผยแพร่การใช้หลักสูตร

ขั้นตอนที่ 11 การนำหลักสูตรไปใช้

ขณะรอการอนุมัติใช้หลักสูตร คณะทำงานจะต้องดำเนินการวางแผนการใช้หลักสูตรควบคู่กันไป และเมื่อหลักสูตรได้รับอนุมัติเรียบร้อยแล้วได้ดำเนินการวางแผนการใช้หลักสูตรทันที ในกรณีที่หลักสูตรจะให้กับครูผู้สอนหลายคนและหรือหลายโรงเรียน และครูผู้สอนไม่ได้อยู่ในคณะทำงาน จำเป็นต้องเตรียมการอบรมครูเกี่ยวกับวิธีการใช้หลักสูตรอื่น ๆ อาจจะเข้าใจไม่ตรงกัน

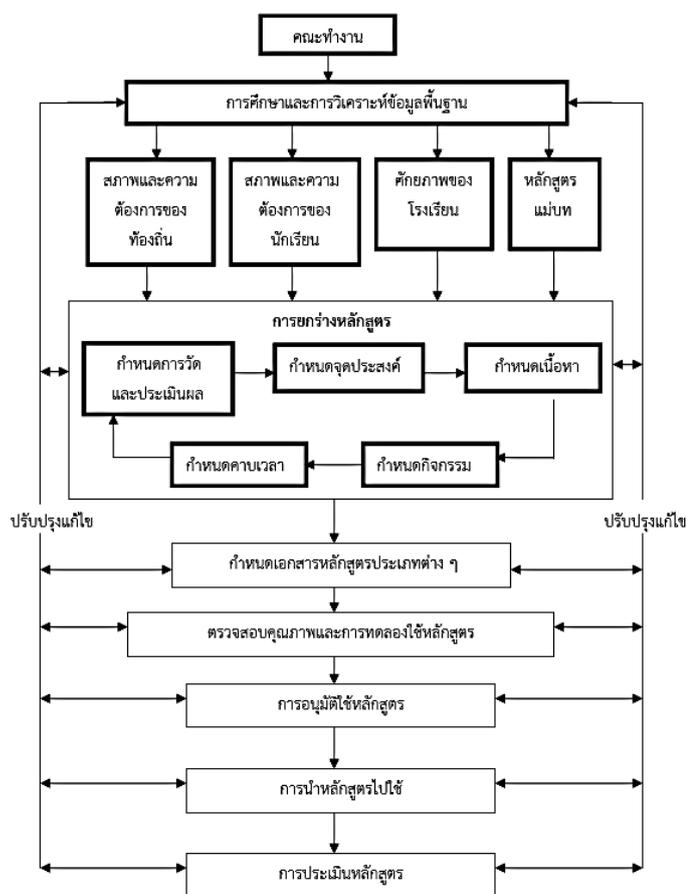
หรือเข้าใจไม่ชัดเจนก็ได้ การอบรมครูควรจัดในรูปแบบการประชุมปฏิบัติการและควรคำนึงถึงจำนวนผู้เข้าร่วมอบรม งบประมาณที่ต้องใช้วัสดุหลักสูตร วิทยากร สถานที่ใช้ฝึกอบรม เมื่อการจัดประชุมปฏิบัติการสิ้นสุดลงผู้บริหารหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายจะต้องนิเทศติดตามผลการใช้หลักสูตรของครูด้วย เพื่อให้การสอนเป็นไปตามจุดประสงค์ของหลักสูตร

ขั้นตอนที่ 12 การประเมินหลักสูตร

หลังจากได้นำหลักสูตรไปใช้ในโรงเรียนระยะหนึ่งแล้ว ในการดำเนินงานขั้นต่อไป คือ โรงเรียนควรมีการประเมินสถานะที่เปลี่ยนแปลงไปและหรือพิจารณาเกี่ยวกับคุณค่าของหลักสูตรว่า เป็นอย่างไร ให้ผลตรงตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ มีส่วนใดที่ต้องปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้หลักสูตรมีความเหมาะสมสามารถก่อประโยชน์แก่การศึกษาภายในสังคมส่วนรวมและสังคมท้องถิ่นได้มากที่สุด

ขั้นตอนที่ 13 ทำการปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

จากขั้นตอนกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของ ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539) สรุปลงได้ดังภาพ

ภาพที่ 11 กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์, 2539)

จะเห็นว่า ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539) ยึดโครงสร้างเดียวกันกับ สัจด์ อุทรานันท์ (2538) แต่ขยายรายละเอียดในแต่ละขั้นอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลชุมชน ผู้เรียน หลักสูตรแม่บท และศักยภาพของโรงเรียน ตลอดจนเพิ่มขั้นตอนการกำหนดเวลาเรียน เกณฑ์การประเมิน การจัดทำเอกสารหลักสูตร การตรวจสอบคุณภาพ และการเสนอขออนุมัติใช้หลักสูตร ทำให้กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นมีความครบถ้วนทั้งมิติวิชาการและมิติการบริหารจัดการ

6.4.3 กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นตามแนวคิดของอุดม เขยกิจวงศ์

อุดม เขยกิจวงศ์ (2545) กล่าวว่า หลักสูตรท้องถิ่นที่สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นและผู้เรียนสามารถนำไปใช้ในชีวิตจริงอย่างมีคุณภาพนั้น ผู้เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นจำเป็นจะต้องศึกษากระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ทุกขั้นตอน ซึ่งกระบวนการดังกล่าวสรุปได้ ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 สสำรวจสภาพปัญหาชุมชน

การสำรวจสภาพปัญหาชุมชนเป็นการศึกษาข้อมูลความเป็นอยู่ของชุมชนและผู้เรียน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ผู้สำรวจสภาพปัญหาชุมชน คือ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรและผู้เรียน ข้อมูลสภาพปัญหาชุมชนได้มาด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น

- ศึกษาข้อมูลโดยการสำรวจชุมชนเรียกว่า ข้อมูลปฐมภูมิ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ผู้สำรวจเข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูลโดยตรงจากชุมชน เป็นข้อมูลที่แสดงถึงสภาพที่แท้จริงของชุมชนในขณะที่ผู้สำรวจเข้าไปพบเห็น

- ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร เรียกว่า ข้อมูลทุติยภูมิ ซึ่งเป็นข้อมูลที่มีผู้สำรวจศึกษารวบรวมไว้แล้ว เช่น ข้อมูลจากการวางแผนจุลภาคและข้อมูลจากหน่วยงานอื่น ๆ ที่ได้รวบรวมไว้

ขั้นตอนที่ 2 วิเคราะห์สภาพปัญหาและกำหนดความต้องการ

การวิเคราะห์สภาพปัญหาชุมชนเป็นกระบวนการในการนำข้อมูลจากการสำรวจมาจัดกลุ่มเรียงลำดับความสำคัญของปัญหา และกำหนดความต้องการจากสภาพปัญหา เพื่อนำไปสู่การจัดทำผังหลักสูตรท้องถิ่น ที่สนองต่อความต้องการชุมชนหรือผู้เรียน ในการวิเคราะห์สภาพปัญหาชุมชน และความต้องการของผู้เรียนได้นำวิธีการ *New Participatory Technique (NP)* มาใช้ ซึ่งมีกระบวนการตามลำดับคือ อภิปรายปัญหา เขียนสภาพปัญหา จัดกลุ่มปัญหา ตรวจสอบปัญหา ตั้งชื่อหัวข้อปัญหา กำหนดความต้องการ และจัดลำดับความต้องการ

ขั้นตอนที่ 3 การทำผังหลักสูตร

ผังหลักสูตร หมายถึง กรอบแนวคิดในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ประกอบด้วย หัวข้อเรื่องหรือหัวข้อเนื้อหาหลักและหัวข้อย่อยที่ปรับมาจากความต้องการ และการวิเคราะห์ปัญหา จากการสำรวจจากชุมชน หลังจากที่กำหนดความต้องการได้แล้วให้นำหัวข้อความต้องการมาจัดทำผังหลักสูตรท้องถิ่น โดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางด้วย

การสร้างกรอบหัวข้อย่อยจำเป็นต้องวิเคราะห์และการจัดลำดับจากเนื้อหาง่ายไปสู่ เนื้อหาที่ยากขึ้น หรือจัดลำดับจากความแรงดาวน์น้อยไปสู่เนื้อหาแรงดาวน์มาก การสร้างกรอบหัวข้อย่อยสามารถสร้างเพิ่มเติมได้เมื่อพบปัญหาเพิ่มเติมจากคำแนะนำความต้องการของผู้เรียน

ขั้นตอนที่ 4 การเขียนแผนการสอน

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นจะเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ตามสภาพจริงที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อว่า ผู้เรียนจะรู้อะไร อยากทำอะไร และสามารถทำอะไร ครูจะต้องร่วมกับนักเรียนในการเขียนแผนการสอน ซึ่งมีกระบวนการตามลำดับ ดังนี้

- การกำหนดหัวข้อเรื่อง (theme) กำหนดจากสภาพปัญหาหรือความต้องการของชุมชน/ผู้เรียน
- การเขียนสาระสำคัญ (concept) สาระสำคัญหมายถึง บทสรุปในความสำคัญของเรื่อง เน้นถึงความคิดรวบยอด หลักการ ทักษะ หรือลักษณะนิสัยที่ต้องการปลูกฝังให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน
- การกำหนดขอบเขตเนื้อหา เป็นการระบุว่าหัวข้อเรื่องนี้มีความสัมพันธ์หรือบูรณาการกับวิชาใดบ้างและระยะเวลาที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอน
- การกำหนดจุดประสงค์ทั่วไปหรือจุดประสงค์ปลายทาง เป็นจุดประสงค์ที่คาดว่าเมื่อผู้เรียนจบในเนื้อหานั้น ๆ แล้วจะอย่างไร ได้บ้าง หรือมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างไรควรเขียนให้ครอบคลุมด้านความรู้ ทักษะ และทัศนคติที่ต้องการให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน
- การกำหนดจุดประสงค์เฉพาะ หรือจุดประสงค์นำทางเป็นจุดประสงค์ย่อยหรือเป้าหมายของการเรียนการสอนที่ปรารถนาที่จะให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน ในการเรียนการสอนแต่ละหัวข้อเรื่องย่อย โดยมุ่งเน้นที่จะพัฒนาผู้เรียนในด้านความรู้ ความสามารถ ทักษะปฏิบัติ ทัศนคติ และกระบวนการจัดการ ซึ่งนิยมเขียนในลักษณะของจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมที่สามารถประยุกต์สู่การเรียนรู้หรือใช้กับชีวิตจริงได้

- การกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอน ให้ดำเนินการโดยวิธีของทฤษฎีเชิงระบบ (system approach) โดยเริ่มต้นจากครูและผู้เรียนร่วมกันแสวงหาและถ่ายทอดความรู้ซึ่งกันและกัน จากนั้นผู้เรียนนำความรู้ที่ได้รับไปใช้หรือไปปฏิบัติกับชีวิตจริง และผู้เรียนนำเสนอผลของการใช้หรือปฏิบัติ รวมทั้งการประยุกต์ความรู้ไปใช้จริง

- การกำหนดสื่อการเรียนการสอน เป็นการระบุว่าในการเรียนการสอนตามหัวข้อเรื่อง (theme) นั้น ๆ จะต้องใช้สื่ออุปกรณ์อะไรบ้าง โดยระบุตามจุดประสงค์เฉพาะเป็นรายชื่อที่ต้องใช้ในกิจกรรมการเรียนการสอนตามจุดประสงค์แต่ละเรื่อง ทั้งสื่อที่ค้นคว้าและสื่อประกอบการเรียนการสอน

- การจัดการเรียนการสอน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้หลักสูตรท้องถิ่น ครูและผู้เรียนร่วมกันกำหนดระยะเวลาให้สอดคล้องกัน และจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยยึดหลักวิธีของทฤษฎีเชิงระบบ (system approach) โดยให้ความสำคัญในการเรียงลำดับกระบวนการหาความรู้ (input) กระบวนการนำความรู้ที่ได้รับไปปรับประยุกต์ใช้ (process) และกระบวนการแสดงผลของความรู้หรือสามารถประยุกต์ใช้กับชีวิต (output)

- การประเมินผล เป็นการประเมินผลการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ผู้เรียนได้เรียนตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยดูจากผลงานของการนำความรู้ไปปฏิบัติหรือขยายความรู้โดยวิธีต่าง ๆ การให้คะแนน อาจให้คะแนนจากผลของงาน ซึ่งได้จากเพิ่มสะสมงานที่ผู้เรียนได้เก็บสะสมไว้ โดยผู้เรียนประเมินชิ้นงานของตนเอง และเลือกชิ้นงานที่ดี พอใจที่สุดไว้เพื่อประเมินต่อไป

จะเห็นว่า แนวคิดของอดัม เขยกีวังก์ (2545) เน้นให้เห็นมิติ *เชิงปฏิบัติการ* (practice-based) อย่างเด่นชัด โดยเชื่อว่าผู้เกี่ยวข้องจำเป็นต้องเข้าใจกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นอย่างลึกซึ้ง ตั้งแต่การสำรวจสภาพปัญหาชุมชน การนำข้อมูลปฐมภูมิและหัตถภูมิมาวิเคราะห์ การจัดกลุ่มปัญหาและกำหนดความต้องการด้วยกระบวนการ *New Participatory Technique (NP)* การทำผังหลักสูตร การกำหนดหัวข้อเรื่อง สาระสำคัญ จุดประสงค์ทั่วไปและเฉพาะ กิจกรรมการเรียนรู้ สื่อการจัดการเรียนการสอน และการประเมินผล โดยเน้นให้ครูและผู้เรียนร่วมกันสร้างแผนการสอนและกิจกรรมตามแนวคิดเชิงระบบ (system approach)

6.4.4 กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นตามแนวคิดของกองพัฒนาการศึกษา นอกโรงเรียน

กองพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน (2543) ระบุว่า กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ประกอบด้วยขั้นตอนหลัก 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสำรวจสภาพปัญหาของชุมชน

ประเด็นในการสำรวจข้อมูล ได้แก่ โครงสร้างด้านกายภาพและประวัติชุมชน ข้อมูลประชากร เศรษฐกิจ การศึกษา สังคมและวัฒนธรรม การเมือง การปกครอง และข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการของชุมชน

วิธีการสำรวจสภาพปัญหาของชุมชน อาจใช้หลายวิธีการผสมผสานกัน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง สมบูรณ์ และเป็นรูปธรรม เช่น การสัมภาษณ์ การใช้แบบสอบถาม การสังเกต การจัดเวทีประชาคม เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์สภาพปัญหาชุมชนและความต้องการของผู้เรียน

เมื่อทำการสำรวจชุมชนเสร็จแล้ว ข้อมูลที่ได้จะประกอบด้วยสภาพปัญหาที่หลากหลาย ทั้งปัญหาที่เป็นระดับ *ความต้องการ (what)* และ *ความจำเป็น (need)* ดังนั้น จึงต้องนำปัญหามาวิเคราะห์และจัดหมวดหมู่ เช่น แบ่งตามความรุนแรงของปัญหา ความยากง่ายในการดำเนินการแก้ไข ความเร่งด่วน ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน และการนำทรัพยากรเหล่านั้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 3 การเขียนผังหลักสูตร

การจัดทำผังหลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง กรอบความคิดหรือหัวข้อของหลักสูตรที่ใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ประกอบด้วยหัวข้อเรื่องหลักและหัวข้อย่อย ซึ่งได้จากความต้องการของชุมชน (ผลจากการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา) ซึ่งโครงสร้างผังหลักสูตร ประกอบด้วย

(1) หัวเรื่องหลัก (theme) เป็นหัวข้อใหญ่ที่ได้จากกลุ่มความต้องการ และสามารถครอบคลุมความต้องการย่อยที่เกี่ยวข้องกันได้

(2) หัวข้อย่อย (title) ตั้งจากความต้องการย่อยในกลุ่มความต้องการใหญ่ ซึ่งอาจมีหลายเรื่อง ให้พิจารณาจากการวิเคราะห์ความต้องการย่อยว่าประเด็นใดอยู่ในเรื่องเดียวกันและสามารถรวมเป็นหัวข้อย่อยเดียว ทั้งนี้การสร้างกรอบหัวข้อย่อย ควรจัดลำดับเนื้อหาจากง่ายไปยาก หรือจากความเร่งด่วนสูงไปสู่เรื่องที่เร่งด่วนน้อยกว่า ซึ่งกรอบหัวข้อย่อยสามารถเพิ่มเติมได้ในภายหลัง เมื่อพบปัญหาใหม่ที่อยู่ในขอบข่ายเดียวกัน

ขั้นตอนที่ 4 การเขียนหลักสูตรท้องถิ่น

การพัฒนาหลักสูตรไม่ว่ารูปแบบใด ควรประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ประการ คือ (1) วัตถุประสงค์ทั่วไปและวัตถุประสงค์เฉพาะวิชา (2) เนื้อหาและจำนวนชั่วโมงสอน (3) กระบวนการเรียนการสอน และ (4) โครงการประเมินผลตามหลักสูตร ดังนั้น โครงสร้างการเขียนหลักสูตรท้องถิ่นประกอบด้วย ชื่อหลักสูตร ความสำคัญของหลักสูตร จุดมุ่งหมาย วัตถุประสงค์ เนื้อหาหลักสูตร เวลาเรียน แหล่งเรียนรู้และสื่อประกอบการเรียน การวัดและประเมินผลการเรียน ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ และโครงสร้างเนื้อหาของหลักสูตร

6.4.5 กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นตามแนวคิดของชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์

ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์ (2556) ได้กล่าวว่า ขั้นตอนการดำเนินการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นมีดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 จัดตั้งคณะทำงานเพื่อจัดทำหลักสูตร

ผู้บริหารจะต้องเลือกครูศึกษานิเทศก์ นักวิชาการในท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และประชาชนชาวบ้าน

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน

การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน จะต้องศึกษาสภาพของท้องถิ่นนั้น ๆ จากบุคคลในท้องถิ่นด้วยการสัมภาษณ์ การสังเกต เป็นต้น สืบหาความต้องการของผู้เรียน เพื่อให้หลักสูตรมีความสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ศึกษาองค์ประกอบของหลักสูตรขั้นพื้นฐาน เพื่อพิจารณาว่ามีส่วนใดที่ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมได้ และยังคงวิเคราะห์ศักยภาพของโรงเรียนด้วย เพื่อปรับปรุงให้โรงเรียนมีความพร้อมและนำหลักสูตรท้องถิ่นไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ขั้นตอนที่ 3 กำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร

จุดมุ่งหมายของหลักสูตรเป็นสิ่งที่ต้องการให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนเมื่อจบรายวิชานั้น ๆ ทั้งยังจะต้องเป็นจุดมุ่งหมายที่เป็นไปได้จริงในทางปฏิบัติ

ขั้นตอนที่ 4 กำหนดเนื้อหา

ขั้นนี้เป็นการนำจุดมุ่งหมายมาวิเคราะห์และกำหนดเนื้อหาสาระอย่างกว้าง ๆ ให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นและผู้เรียน

ขั้นตอนที่ 5 กำหนดกิจกรรม

การกำหนดกิจกรรมต้องพิจารณาจากจุดประสงค์ ซึ่งกิจกรรมจะเน้นทักษะ กระบวนการให้ผู้เรียนได้ทำกิจกรรม โดยมีครูเป็นผู้ชี้แนะ

ขั้นตอนที่ 6 กำหนดคาบการเรียน

ถ้ารายวิชาเป็นวิชาบังคับเลือกคาบการเรียนจะต้องเป็นไปตามโครงสร้างหลักสูตร ถ้าเป็นวิชาเลือกเสรี สามารถกำหนดได้ตามความเหมาะสมกับจุดประสงค์และเนื้อหาที่กำหนดให้เรียน ถ้าเนื้อหามากอาจจะเป็นหลายวิชา และมีได้ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ

ขั้นตอนที่ 7 กำหนดเกณฑ์การวัดและประเมินผล

เพื่อให้ผู้นำหลักสูตรไปใช้ทำการวัดและประเมินผลได้ตรงตามความมุ่งหมายของ หลักสูตร สิ่งที่ควรระบุคือ ในรายวิชาจะมีการวัดและประเมินผลแบบใด ก่อนเรียน ระหว่างเรียน หลังเรียน การใช้เครื่องมือและเกณฑ์ที่ใช้

ขั้นตอนที่ 8 จัดทำเอกสารหลักสูตร

เอกสารหลักสูตร เช่น แผนการสอน คู่มือครู หนังสืออ่านเพิ่มเติมและเอกสารประกอบการเรียนการสอนต่าง ๆ เป็นต้น ต้องมีการจัดทำขึ้นเพื่อให้ผู้ใช้หลักสูตรนำไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ขั้นตอนที่ 9 ตรวจสอบคุณภาพและทดลองใช้หลักสูตร

ขั้นนี้ควรให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น จุดมุ่งหมาย เนื้อหา กิจกรรม การวัดประเมินผล และองค์ประกอบอื่น ๆ ว่ามีความสอดคล้องกันหรือไม่อย่างไร วัสดุ หลักสูตร เช่น คู่มือการใช้หลักสูตร แผนการจัดการเรียนรู้ สื่อการเรียนการสอน ฯลฯ ว่ามีความสอดคล้องกับหลักสูตรหรือไม่ การใช้ภาษามีความชัดเจนหรือไม่ จากนั้นเลือกกลุ่มตัวอย่างมาทดลองใช้ เพื่อพิจารณาว่าหลักสูตรท้องถิ่นสามารถนำไปใช้ได้จริงหรือไม่ อย่างไร โดยเตรียมครูผู้สอนให้เข้าใจ มีการนิเทศติดตามและนำไปปรับปรุงก่อนนำหลักสูตรไปใช้จริง

ขั้นตอนที่ 10 การเสนอขออนุมัติใช้หลักสูตร

เมื่อปรับปรุงหลักสูตรเสร็จเรียบร้อยแล้วให้ผู้มีอำนาจในการอนุมัติใช้หลักสูตร

ขั้นตอนที่ 11 นำหลักสูตรไปใช้

คณะทำงานวางแผนการใช้หลักสูตรโดยการเตรียมอบรมครูในการใช้หลักสูตร ควรจัดในรูปแบบการประชุมเชิงปฏิบัติการ ซึ่งหลังจากประชุมเสร็จ ผู้บริหารหรือผู้รับผิดชอบจะต้องทำการนิเทศติดตามผลการใช้หลักสูตรของครูด้วย

ขั้นตอนที่ 12 ประเมินผลหลักสูตร

ขั้นนี้เป็นการดำเนินการเพื่อพิจารณาว่าหลักสูตรที่ใช้ได้ผลตรงตามความมุ่งหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ ต้องปรับปรุงส่วนใดหรือยกเลิกหลักสูตรนั้น

จากขั้นตอนทั้งหมดของชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์ (2556) จะเห็นว่ามี การขยายภาพกระบวนการให้ครอบคลุมทั้งระดับโรงเรียนและชุมชน โดยเริ่มจากการจัดตั้งคณะทำงานที่ประกอบด้วยครู ศึกษานิเทศก์ นักวิชาการ ผู้นำชุมชน และปราชญ์ชาวบ้าน จากนั้นจึงศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานท้องถิ่นและผู้เรียน ศึกษาองค์ประกอบของหลักสูตรขั้นพื้นฐาน วิเคราะห์ศักยภาพโรงเรียน แล้วจึงกำหนดจุดมุ่งหมาย เนื้อหา กิจกรรม เวลาเรียน เกณฑ์การวัดและประเมินผล รวมทั้งจัดทำเอกสารหลักสูตร ตรวจสอบคุณภาพ ทดลองใช้ เสนอขออนุมัติ และนำหลักสูตรไปใช้จริง พร้อมทั้งประเมินผลเพื่อปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง แนวคิดนี้แสดงให้เห็น ความเชื่อมโยงระหว่าง *การออกแบบเชิงวิชาการ* กับ *การบริหารจัดการเปลี่ยนแปลงในโรงเรียนและชุมชน* อย่างเป็นระบบ

สรุปได้ว่า กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นมีแนวคิดที่หลากหลาย แต่ส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่าเป็นขั้นตอนสำคัญคือ การจัดตั้งคณะทำงานเพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน การกำหนดจุดประสงค์ของหลักสูตรท้องถิ่น การกำหนดเนื้อหา การกำหนดกิจกรรม การกำหนดเกณฑ์การวัดผลและประเมินผล การจัดทำเอกสารหลักสูตร การนำหลักสูตรไปทดลองใช้ การเสนอขออนุมัติใช้หลักสูตร การนำหลักสูตรไปใช้ และการประเมินผลหลักสูตร ตามลำดับ

6.5 การจัดทำเอกสารหลักสูตรท้องถิ่นกลุ่มสาระฯ สังคมศึกษา

เอกสารหลักสูตร (curriculum document) เป็นองค์ประกอบสำคัญของระบบการศึกษา เนื่องจากเป็นสื่อกลางที่ถ่ายทอดเจตนารมณ์ทางการศึกษาไปสู่การปฏิบัติจริงในระดับสถานศึกษาและชั้นเรียน นักวิชาการจำนวนมากมองว่าเอกสารหลักสูตรทำหน้าที่เป็น *แบบแผน* และ *กรอบทิศทาง* ของการจัดการเรียนรู้ โดยกำหนดวัตถุประสงค์ เนื้อหา กระบวนการเรียนรู้ และการประเมินผลอย่างเป็นระบบ

Posner (2004) อธิบายว่าเอกสารหลักสูตรคือ ข้อความที่ระบุถึงโครงสร้างการเรียนรู้ทั้งหมด ซึ่งสถานศึกษาตั้งใจจะใช้ในการพัฒนาผู้เรียน พร้อมทั้งเป็นเครื่องมือสื่อสารความคาดหวังของสังคมต่อการศึกษา ขณะที่ Wiles and Bondi (2011) เน้นว่าเอกสารหลักสูตรเป็น *แผนที่ทางการศึกษา*

(*educational blueprint*) ที่ช่วยให้ครูสามารถจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้สอดคล้องกับมาตรฐาน และผลลัพธ์ที่ต้องการ

นอกจากนั้น เอกสารหลักสูตรยังทำหน้าที่เป็นสัญญาทางวิชาชีพระหว่างผู้พัฒนาหลักสูตร ครู ผู้บริหาร และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเกี่ยวกับสิ่งที่ผู้เรียนควรได้รับ (Ornstein & Hunkins, 2018) จึงไม่ใช่ เอกสารเชิงทฤษฎีเพียงอย่างเดียว แต่เป็นเอกสารเชิงปฏิบัติที่ส่งผลต่อคุณภาพการเรียนรู้ของผู้เรียน โดยตรง เอกสารหลักสูตรที่มีคุณภาพต้องสามารถแปลงนโยบายและทฤษฎีให้กลายเป็นแนวทาง ปฏิบัติที่ชัดเจน ครอบคลุม และสอดคล้องกับสภาพของผู้เรียนและบริบทโรงเรียน

6.5.1 องค์ประกอบของเอกสารหลักสูตร

กองพัฒนาการศึกษาออกโรงเรียน (2543) อธิบายเกี่ยวกับเอกสารหลักสูตรมี รายละเอียดไว้ดังนี้

1) ความสำคัญ หลักสูตรท้องถิ่นเป็นหลักสูตรที่สถานศึกษาสามารถสร้างขึ้นเพื่อ แก้ปัญหาของผู้เรียนในด้านต่าง ๆ รวมถึงการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อสนองต่อความต้องการ เรียนรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่งของชุมชน โดยพัฒนาเนื้อหาสาระแบบมีส่วนร่วมของบุคคลหลายฝ่ายอย่าง เป็นระบบ มีขั้นตอน และมีเนื้อหาเฉพาะเจาะจง เพื่อให้ผู้เรียนบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตร ซึ่งสามารถตอบสนองความต้องการของตนเอง ชุมชน และสังคมโดยรวมได้

2) จุดมุ่งหมาย (aims) หมายถึง ข้อกำหนดทั่วไปที่แสดงให้เห็นลักษณะและทิศทาง ของหลักสูตร เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่ชัดเจน ซึ่งออกแบบให้สะท้อนผลผลิตหรือพฤติกรรมในอนาคต

ตัวอย่างจุดมุ่งหมายของหลักสูตร *อาชีพโฮมสเตย์ (homestay)* เช่น

- เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นได้พัฒนาคุณภาพชีวิต
- เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนในท้องถิ่นมีความรู้และทักษะความสามารถใน

การจัดการท่องเที่ยวในชุมชนได้

3) วัตถุประสงค์ (objectives) เป็นคำที่มีความเฉพาะเจาะจง ใช้เป็นเครื่องบ่งชี้ ผลลัพธ์ของหลักสูตร เป็นลักษณะจุดประสงค์ปลายทาง

ตัวอย่างการเขียนวัตถุประสงค์ของหลักสูตร *อาชีพโฮมสเตย์* เช่น

- เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการโฮมสเตย์
- เพื่อให้ผู้เรียนสามารถบริหารจัดการโฮมสเตย์ และจัดกิจกรรมนำเที่ยวได้

- เพื่อให้ผู้เรียนมีความตระหนักและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
สิ่งแวดล้อม และการอนุรักษ์วัฒนธรรมของท้องถิ่น

4) เนื้อหาหลักสูตร เป็นการนำหัวข้อหลัก (theme) ที่กำหนดไว้มาเขียนเป็นเนื้อหา
สาระของหลักสูตร ซึ่งต้องตอบสนองต่อการบรรลุตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตร โดย ทาบา (Taba,
1973) เสนอเกณฑ์การเลือกเนื้อหาของหลักสูตร ดังนี้

- เนื้อหาต้องถูกต้องและมีความสำคัญ
- สะท้อนความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์ทันสมัย และเป็นความรู้พื้นฐานที่จำเป็น
- สอดคล้องกับสภาพสังคมและวัฒนธรรมปัจจุบัน
- มีความสมดุลทั้งความกว้างและความลึก
- สนองวัตถุประสงค์ที่หลากหลาย ได้แก่ ความรู้ใหม่ การคิดอย่างมีประสิทธิภาพ เจต
คติ ความสนใจ นิสัยที่เหมาะสม และทักษะ

- สอดคล้องกับประสบการณ์ของผู้เรียน และผู้เรียนสามารถเรียนได้
- ตอบสนองความต้องการและความสนใจของผู้เรียน

5) เวลาเรียน ให้ระบุเวลาเรียนตลอดหลักสูตรว่าใช้เวลากี่ชั่วโมง และแยกเป็น
ภาคทฤษฎี-ภาคปฏิบัติอย่างชัดเจน การกำหนดเวลาเรียนต้องมีความเหมาะสมกับเนื้อหาและวิธีการ
สอน

6) แหล่งการเรียนรู้และสื่อประกอบการเรียน ให้ระบุแหล่งเรียนรู้และสื่อประกอบ เช่น
เอกสารวิชาการ สื่อ VCD เว็บไซต์ การศึกษาจากผู้รู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น

7) การวัดและประเมินผล ระบุวิธีการวัดและประเมินผล เช่น การสังเกต การทดสอบ
การประเมินจากชิ้นงาน การประเมินภาคปฏิบัติ

8) ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ บอกลดผลกระทบทางการศึกษาที่คาดหวัง ทั้งในระดับกว้าง
และระดับเฉพาะ เช่น

- ผู้เรียนสามารถบริหารจัดการโฮมสเตย์ได้
- ผู้เรียนและชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น ช่วยสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของชุมชน
- ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพโฮมสเตย์

9) โครงสร้างเนื้อหาของหลักสูตร ให้นำหัวข้อหลักและหัวข้อย่อยของเนื้อหาตลอด
หลักสูตรมาเขียน พร้อมระบุจำนวนชั่วโมง ในแต่ละหัวข้ออย่างชัดเจน

ขณะที่ Ornstein and Hunkins (2018) อธิบายว่า องค์ประกอบหลักของเอกสารหลักสูตรควรเริ่มจาก (1) ปรัชญาและเจตนารมณ์ ซึ่งเป็นฐานคิดที่กำหนดความหมายและทิศทางของการจัดการศึกษา จากนั้นจึงกำหนด (2) จุดมุ่งหมายและผลลัพธ์การเรียนรู้ (learning outcomes) ที่สะท้อนความคาดหวังของสังคมและผู้พัฒนาหลักสูตร ต่อด้วย (3) เนื้อหา (content) และ (4) ประสบการณ์การเรียนรู้ (learning experiences) ที่สอดคล้องกับเป้าหมายดังกล่าว รวมถึง (5) การประเมินผล (assessment) ที่เป็นกลไกตรวจสอบความสำเร็จของหลักสูตร

ในทำนองเดียวกัน Posner (2004) ระบุว่าเอกสารหลักสูตรที่ สมบูรณ์ควรประกอบด้วย (1) บริบทพื้นฐาน เช่น ข้อมูลผู้เรียนหรือข้อมูลชุมชน (2) ขอบข่ายวิชาและลำดับเนื้อหา (3) มาตรฐานหรือผลลัพธ์การเรียนรู้ (4) วิธีการสอนและกิจกรรมสำคัญ และ (5) แนวทางการประเมินผล สิ่งเหล่านี้ช่วยให้ครูสามารถวางแผนการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับเป้าหมายของหลักสูตรและสภาพผู้เรียนในพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม

ในส่วนของการจัดโครงสร้างเอกสารหลักสูตร Wiles and Bondi (2011) เสนอว่าควรมีทั้งองค์ประกอบ *ด้านโครงสร้าง* เช่น คำนำ ความเป็นมา เจตนารมณ์ และ *ด้านปฏิบัติการ* เช่น โครงสร้างรายวิชา แผนการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ แนวทางใช้สื่อ และภาคผนวกที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้เพื่อให้เอกสารหลักสูตรเป็นคู่มือที่ครอบคลุมทั้งแนวคิดและวิธีการใช้จริงในสถานศึกษา

จากแนวคิดต่าง ๆ ข้างต้น สามารถสรุปองค์ประกอบของเอกสารหลักสูตรที่สำคัญได้ดังนี้

(1) ปรัชญาและเจตนารมณ์หลักสูตร ระบุความเชื่อ จุดเน้น คุณค่าเชิงอุดมการณ์ที่หลักสูตรยึดถือ ที่สะท้อนถึงหลักการและความสำคัญของหลักสูตร

(2) จุดมุ่งหมายและผลลัพธ์การเรียนรู้ อธิบายว่าผู้เรียนควรมีความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะใดเมื่อจบหลักสูตร

(3) โครงสร้างรายวิชาและขอบข่ายเนื้อหา แสดงลำดับความรู้ หัวข้อสำคัญ และการจัดแบ่งสาระ

(4) แนวทางจัดการเรียนรู้ อธิบายกระบวนการสอน วิธีการจัดกิจกรรม และแนวทางการบูรณาการที่เหมาะสม

(5) การวัดและประเมินผล ระบุเกณฑ์ วิธีการ และเครื่องมือที่ใช้ในการวัดผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน

(6) การใช้สื่อและทรัพยากรการเรียนรู้ให้แนวทางในการเลือกและพัฒนาสื่อให้สอดคล้องกับเนื้อหาและความแตกต่างระหว่างผู้เรียน

(7) ภาคผนวกหรือเอกสารสนับสนุน เช่น แผนการสอน ตัวอย่างหน่วยการเรียนรู้ แบบประเมิน หรือคำอธิบายสาระรายวิชา

6.5.2 หลักการเขียนของเอกสารหลักสูตร

การเขียนเอกสารหลักสูตรตามองค์ประกอบข้างต้นนั้น ต้องมีความเป็นระบบ ชัดเจน และเชื่อมโยงองค์ประกอบต่าง ๆ อย่างมีตรรกะ เพื่อให้ผู้นำหลักสูตรไปใช้เข้าใจตรงกันและเกิดประสิทธิภาพสูงสุด โดยหลักการเขียนเอกสารหลักสูตรมีดังนี้

1) ต้องมีความสอดคล้องระหว่างองค์ประกอบหลักสูตร

ตามแนวคิดของ Tyler (1949) การเขียนเอกสารหลักสูตรต้องให้ความสอดคล้องระหว่างจุดมุ่งหมาย เนื้อหา ประสบการณ์การเรียนรู้ และการประเมินผล ซึ่งถือเป็นหลักการพื้นฐานของการออกแบบหลักสูตรทั่วโลก การเขียนเอกสารหลักสูตรจึงจำเป็นต้องตรวจสอบความเชื่อมโยงอย่างเป็นทางการเป็นผลระหว่างแต่ละองค์ประกอบ (alignment)

2) ต้องสะท้อนบริบทผู้เรียนและท้องถิ่น

Taba (1962) ชี้ว่าการออกแบบหลักสูตรที่ดีต้องเริ่มจากการวิเคราะห์ความต้องการของผู้เรียนและสภาพแวดล้อม ดังนั้น การเขียนเอกสารหลักสูตรต้องให้ข้อมูลพื้นฐานอย่างชัดเจน เช่น ลักษณะผู้เรียน ภูมิประเทศ วัฒนธรรม หรือทรัพยากรท้องถิ่น เพื่อให้การนำหลักสูตรไปใช้มีความเหมาะสมและมีความเป็นไปได้

3) มีความชัดเจนและเป็นมาตรฐาน

Ornstein and Hunkins (2018) ระบุว่าเอกสารหลักสูตรต้องมีการเขียนที่ชัดเจน ใช้ภาษาเป็นทางการ ไม่คลุมเครือ และสามารถนำไปใช้ได้จริง นอกจากนี้ควรจัดโครงสร้างเอกสารให้เป็นมาตรฐาน เช่น คำนำและเจตนารมณ์ โครงสร้างหลักสูตร จุดมุ่งหมายและผลลัพธ์การเรียนรู้ เนื้อหาและขอบข่าย แนวทางการจัดการเรียนรู้ เกณฑ์การประเมินผล และภาคผนวกที่จำเป็น

4) ครอบคลุมทั้งด้านเนื้อหาและด้านปฏิบัติการ

Posner (2004) เน้นว่าสาระสำคัญของเอกสารหลักสูตรไม่ใช่เพียงการบอกว่า *สอนอะไร* แต่ต้องบอกว่า *สอนอย่างไร* และ *ประเมินอย่างไร* จึงต้องมีส่วนประกอบเกี่ยวกับแนวปฏิบัติ เช่น แผนภาพการจัดหน่วยการเรียนรู้ ตัวอย่างกิจกรรม หรือแนวทางเลือกใช้สื่อ

5) เปิดโอกาสให้มีการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง

Wiles and Bondi (2011) เสนอว่าการเขียนเอกสารหลักสูตรต้องมีความยืดหยุ่นเพียงพอ เพื่อให้นำไปปรับใช้กับสภาพที่เปลี่ยนแปลงได้ เช่น เปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ หรือความต้องการทักษะในสังคม โดยเอกสารควรระบุช่วงเวลาทบทวนหรือกลไกการประเมินความเหมาะสมของหลักสูตรไว้ด้วย

โดยสรุป เอกสารหลักสูตรเป็นทั้งกรอบนโยบายและเครื่องมือปฏิบัติที่มีบทบาทสำคัญต่อคุณภาพการศึกษา การจัดทำเอกสารหลักสูตรต้องทำอย่างเป็นระบบ มีความสอดคล้องกันขององค์ประกอบหลักสูตร ชัดเจน และสะท้อนบริบทผู้เรียนและพื้นที่ รวมถึงต้องเปิดกว้างต่อการปรับปรุงต่อเนื่อง การเขียนเอกสารหลักสูตรต้องเน้นให้หลักสูตรเป็นเอกสารที่นำไปใช้ได้จริงและเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาผู้เรียนอย่างสูงสุด

6.6 กรณีศึกษาหลักสูตรท้องถิ่นกลุ่มสาระฯ สังคมศึกษา

กรณีศึกษาหลักสูตรท้องถิ่นกลุ่มสาระสังคมศึกษาเป็นตัวอย่างสำคัญของการบูรณาการบริบทชุมชน สภาพพื้นที่ และภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่การออกแบบการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้านด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงได้รวบรวมและคัดเลือกหลักสูตรท้องถิ่นจากเอกสารและงานวิจัยที่มีความน่าเชื่อถือและมีคุณค่าทางวิชาการ เพื่อใช้เป็นฐานในการศึกษาและวิเคราะห์ ดังต่อไปนี้

6.6.1 หลักสูตรท้องถิ่น “ข้าวศึกษา”

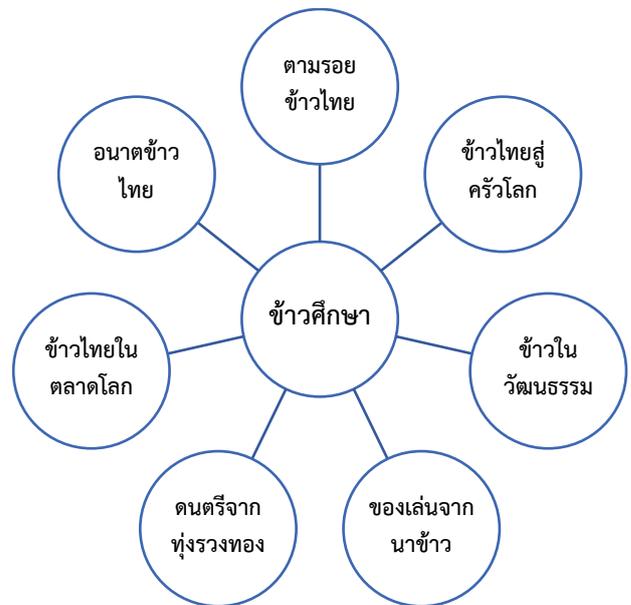
ชรินทร์ มั่งคั่ง (2560) ได้ยกตัวอย่างหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อพัฒนาข้าวไทยสู่สากล เป็นหลักสูตรท้องถิ่นแบบบูรณาการที่มีกลุ่มสาระฯ สังคมศึกษาเป็นแกนของ *โรงเรียนดินดำน้ำตืด* โดยอาศัยแนวคิดการศึกษาเชิงพื้นที่ (area-based education) มีรายละเอียดดังนี้

หลักการและเหตุผล

โรงเรียนดินดำน้ำตืดวิทยาตั้งอยู่ในจังหวัดที่ได้ชื่อว่าเป็น "แหล่งผลิตข้าวหอมมะลิ" ของประเทศไทยเป็นพื้นที่ที่มีการปลูกข้าวหอมมะลิเป็นสินค้าหลักส่งจำหน่ายทั้งในประเทศและต่างประเทศ เป็นอาหารหลักของคนในทุกชาติ หลากหลายศาสนาและความเชื่อในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ข้าวจากจังหวัดนี้มีชื่อเสียงไปทั่วโลก จากการศึกษาชุมชนพบว่าวิถีชีวิตของคนที่นี่ผูกพันกับข้าวอย่างแยกไม่ออก มิใช่เพียงในการเพิ่มมูลค่าเชิงเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ข้าวยังมีบทบาทต่อวิถีชุมชนในด้านอื่น ๆ อีกมากมายแต่คนรุ่นหลังอาจมองไม่เห็นเพราะวิถีการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนไป

ยุวชนรุ่นหลังใช้ชีวิตส่วนใหญ่ในสถานศึกษา บางคนช่วยพ่อแม่ทำงานในท้องถิ่นบ้างบางช่วง แต่ชีวิตเด็กส่วนใหญ่ห่างเหินจากท้องถิ่นออกไปทุกที คำถามที่สถานศึกษาและหลายคนในชุมชนถามตรงกันก็คือ จำเป็นหรือไม่ที่ยุวชนรุ่นใหม่จะต้องรู้จักวิถีชีวิตในท้องถิ่นเมื่อผู้เรียบได้เรียนเพื่อจะต้องประกอบอาชีพผู้ผลิตข้าวในอนาคต ยุวชนเองก็สับสนว่าทำไมเขาจึงรู้เรื่องใกล้ตัวที่เกี่ยวกับอาชีพชาวนาของพ่อแม่ที่คนทั่วโลกรู้จัก *ข้าวไทย* น้อยกว่าเรื่องอาชีพของประเทศเพื่อนบ้าน หรือของโลกที่เรียนจากหนังสือในโรงเรียน หรือเรื่องของวิถีชีวิตของวัยรุ่นญี่ปุ่น วัยรุ่นเกาหลี ที่อ่านจากหนังสือการ์ตูน หรือภาพยนตร์ การปรึกษาหารือหลาย ๆ ครั้งเพื่อวางแผนการจัดหลักสูตร ระหว่างโรงเรียน ชุมชนและผู้เรียนทำให้ได้ข้อสรุปดังนี้

- 1) ผู้เรียนต้องการเรียนเรื่องใกล้ตัวที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันมากขึ้น และสนใจจากเรื่องที่เป็นกิจกรรมหลักของครอบครัวและชุมชน
- 2) ผู้เรียนต้องการเรียนจากแหล่งความรู้นอกสถานศึกษาด้วยและสนใจเรียนด้วยวิธีที่สนุกสนาน
- 3) สถานศึกษาและชุมชนต้องการร่วมกันจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้ผู้เรียนและมีความพร้อมที่จะทำได้การจัดหลักสูตรเชิงพื้นที่จึงเริ่มจากการเรียนรู้เรื่อง *ข้าวศึกษา* เป็นประเด็นหลักของปี การศึกษานี้และกำหนดให้เป็นหลักสูตรระดับท้องถิ่น (ดังภาพ) โดยสามารถบูรณาการการเรียนรู้ในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้

ภาพที่ 12 ประเด็นหลักในการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่น “ข้าวไทยสู่สากล” (ชรินทร์ มั่งคั่ง, 2560)

จุดประสงค์หลักสูตรเชิงพื้นที่

- 1) เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้เกี่ยวกับอาชีพหลักของชุมชนและความสัมพันธ์ของอาชีพทำนากับความ เป็นอยู่ในทุกด้านของชุมชน
- 2) เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญา วัฒนธรรมของท้องถิ่นที่เกิดจากการนำประสบการณ์จริงมาสรุปเป็นภูมิปัญญาถ่ายทอดให้ลูกหลาน
- 3) เพื่อให้ผู้เรียนเห็นความเชื่อมโยงของท้องถิ่นกับสากลผ่านอาชีพชาวนาในชุมชน
- 4) เพื่อส่งเสริมความร่วมมือระหว่างสถานศึกษา บ้าน ชุมชน และหน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ในการจัดการศึกษา

โครงสร้างเนื้อหาและการจัดการเรียนรู้

การวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้ผู้เรียนช่วยกันเลือกหัวข้อเรื่อง หรือประเด็นหลักที่ตนสนใจ แบ่งเป็นกลุ่มและวางแผนการเรียนรู้ของกลุ่ม จากนั้นทุกฝ่ายจึงช่วยกันคิดว่ากิจกรรมนั้น ๆ จะเรียนรู้ได้จากแหล่งใดบ้าง ใครจะทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยจัดกระบวนการเรียนรู้หรือเป็นผู้อำนวยความสะดวกสอน (facilitator) ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

ตาราง 1 แผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่นเรื่องข้าวศึกษา

ความคิดรวบยอด	กิจกรรมการเรียนรู้	แหล่งการเรียนรู้	วิทยากรท้องถิ่น
<u>ตามรอยข้าวไทย</u> สาระเกี่ยวกับขั้นตอนการปลูกข้าวอดีตถึงปัจจุบัน ภูมิปัญญาและเทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิต ผลผลิต	- เรียนรู้จากการลงมือทำ - สัมภาษณ์ผู้รู้ - ศึกษาจากสื่อ - ศึกษาจากสถาบันวิชาการ	- นาข้าวในหมู่บ้าน - ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร - ประจำตำบล - สถานีวิจัยข้าว - ห้องสมุดโรงเรียน	- เกษตรกรเจ้าของนา เช่น พ่อ แม่ ป้า ลุง - เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์ข้าวไทย - นักวิชาการสถาบันวิจัยข้าวในท้องถิ่น
<u>ข้าวไทยสู่ครัวโลก</u> สาระเกี่ยวกับวัฒนธรรมการกินอยู่ของคนไทยที่มีข้าว	- ศึกษาวิถีชีวิตคนในชุมชน - เรียนรู้จากผู้สูงวัย	- บ้านชาวบ้าน/บ้านตนเอง	- ผู้เฒ่าผู้แก่ที่มี ความรู้เรื่องอาหารไทยในอดีต

ความคิดรวบยอด	กิจกรรมการเรียนรู้	แหล่งการเรียนรู้	วิทยากรท้องถิ่น
เป็นอาหารหลักสู่การเผยแพร่อาหารไทยสู่สากล	<ul style="list-style-type: none"> - ฝึกทำอาหารที่มีข้าวเป็นส่วนประกอบหลัก - ศึกษาจากสื่อไปดูงานเรื่องวิถีข้าวไทย - ทำรายการอาหารใหม่ ๆ ที่ใช้ข้าวไทย 	<ul style="list-style-type: none"> - งานข้าวไทยมรดกโลกที่จัดขึ้นในท้องถิ่นและจังหวัด - ห้องสมุดโรงเรียน - เว็บไซต์ร้านอาหารไทยในต่างประเทศ 	<ul style="list-style-type: none"> - กลุ่มแม่บ้าน - ผลิตภัณฑ์จากข้าว - ผู้สอน - ผู้นำเกษตรกรรุ่นใหม่ที่ทำให้ความรู้ในท้องถิ่น
ข้าวในวัฒนธรรมสาระเกี่ยวกับวัฒนธรรมและประเพณีทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับวิถีข้าว	<ul style="list-style-type: none"> - สอบถามจากผู้รู้และเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การทำขวัญข้าว ประเพณีทำบุญตักบาตรเทโว การทำขวัญควาย - เชิญวิทยากรมาให้ความรู้ศึกษาเกี่ยวกับอาหารในพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ และความหมายต่อพิธีกรรมนั้น ๆ 	<ul style="list-style-type: none"> - วัด - สถานที่จัดกิจกรรมทางศาสนาของชุมชน - บ้านคนในชุมชนที่มีการจัดพิธี/กิจกรรมทางศาสนา - ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด 	<ul style="list-style-type: none"> - ภูมิปัญญาชน เช่น พระสงฆ์ ผู้ทรงคุณวุฒิในท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ศูนย์วัฒนธรรม - ชาวบ้านที่มีความรู้ในเรื่องนี้
ของเล่นจากนาข้าว สาระเกี่ยวกับวิถีชีวิตของเด็กไทยในอดีตที่ผูกพันกับธรรมชาติ ของเล่นที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น	<ul style="list-style-type: none"> - ศึกษาจากวิทยากรท้องถิ่น ประเภทของเล่น วิธีเล่น ประโยชน์ต่อพัฒนาการของเด็ก - หัดทำ - เล่น 	<ul style="list-style-type: none"> - ทุ่งนา - พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน - ห้องสมุด - บ้านชาวบ้านที่สะสมของเล่นพื้นบ้าน 	<ul style="list-style-type: none"> - ช่างจักรสาน ช่างไม้ - ผู้เฒ่า พ่อแม่ - ผู้สอน - เพื่อน ๆ ที่มีสะสม/ของเล่นพื้นบ้าน

ความคิดรวบยอด	กิจกรรมการเรียนรู้	แหล่งการเรียนรู้	วิทยากรท้องถิ่น
	<ul style="list-style-type: none"> - ค้นคว้าเพิ่มเติมจากสื่อ - คิดทำของเล่นใหม่จากวัสดุจากหัวไร่ปลายนา 		<ul style="list-style-type: none"> - นวัตกรรมผู้ผลิตสื่อแอนิเมชัน
<p><u>ดนตรีจากทุ่งรวงทอง</u></p> <p>สาระเกี่ยวกับดนตรีที่ใช้วัสดุจากไธนา เพลงที่ขับร้องในฤดูกาลต่าง ๆ ของการผลิต</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ไปเยี่ยมพิพิธภัณฑสถานที่บ้าน - คุยกับภูมิปัญญาชน นักดนตรี ครูเพลงที่บ้าน - หัดร้อง หัดเล่นดนตรีเพื่อสร้างความคุ้นเคย - เชิญครูเพลงมาแสดงที่โรงเรียน - ค้นคว้าเพิ่มเติมจากสื่อ - การฝึกแต่งเพลง 	<ul style="list-style-type: none"> - พิพิธภัณฑสถาน - บ้านครูเพลง - บ้านนักดนตรีที่บ้าน - งานรื่นเริงที่มีการแสดง/ละเล่นเพลงที่บ้าน - ห้องสมุด - สื่อวิทยุ โทรทัศน์ - สื่อออนไลน์ 	<ul style="list-style-type: none"> - ครูเพลงที่บ้าน - ดนตรีที่บ้าน - นักแต่งเพลง - ผู้รู้อื่น ๆ - ผู้สอน
<p><u>ชาวไทยในตลาดโลก</u></p> <p>สาระเกี่ยวกับบทบาททางเศรษฐกิจเกี่ยวกับต้นทุนกำไร กระบวนการซื้อขาย กลไกทางการตลาด ส่วนแบ่งรายได้ ระหว่างชาวนา พ่อค้า</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ศึกษาจากเอกสารทางวิชาการ - เชิญผู้รู้/วิทยากรมาบรรยาย - สัมภาษณ์เกษตรกร/พ่อค้าคนกลาง 	<ul style="list-style-type: none"> - ห้องสมุดโรงเรียน - ห้องสมุดหน่วยงาน - ห้องสมุดประชาชน - สื่อต่าง ๆ ได้แก่ หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต - แหล่งรับซื้อขายข้าวในท้องถิ่น 	<ul style="list-style-type: none"> - นักวิชาการที่มีความรู้เรื่องนี้ คือเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ - พาณิชย์หรือเกษตรกรจังหวัด - เกษตรกร พ่อค้าคนกลาง เจ้าของท่าข้าวเจ้าของโรงสี

ความคิดรวบยอด	กิจกรรมการเรียนรู้	แหล่งการเรียนรู้	วิทยากรท้องถิ่น
คนกลาง ผู้ส่งออก มูล ละค่ารวมจากการ ส่งออกข้าวของทั้ง ตำบล จังหวัด ประเทศ	- ศึกษาจากสิ่งต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ - ไปเยี่ยม/สัมภาษณ์ ที่ทำข้าว โรงสี		- ผู้สอน
<u>อนาคตข้าวไทย</u> สาระเกี่ยวกับการ วิเคราะห์แนวโน้ม หา ความสัมพันธ์ของข้าว กับวงการแพทย์ การ ผลิตเครื่องสำอาง การ ท่องเที่ยว ซึ่งเป็น ผลผลิตท้องถิ่นกับ ตลาดข้าวในโลก	- เชิญผู้มีความรู้/ นักวิชาการมาเล่าให้ ฟัง - ศึกษาจากสื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ - สัมภาษณ์ความเห็น ของผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ ชาวนา เจ้าหน้าที่ของ รัฐ - ค้นคว้าจากเอกสาร - สสำรวจตลาด	- ห้องสมุดโรงเรียน - หน่วยงานที่ เกี่ยวข้องในพื้นที่ - ตลาด/ร้านค้าที่ขาย ข้าว - ร้านขายยา - แหล่งท่องเที่ยว	- นักวิชาการจาก หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง - ผู้สอน - ภูมิปัญญาชน

แนวทางการวัดและประเมินผล

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้หลักสูตรใช้เวลาตลอดภาคการศึกษา เมื่อสิ้นสุดโครงการ ผู้เรียนนำเสนอความรู้ที่ได้จากการเรียนตลอดของภาคการศึกษา มาแลกเปลี่ยนกันและนำเสนอให้ ชุมชน ผู้ปกครอง และผู้สนใจในท้องถิ่นได้รับรู้ในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ จัดนิทรรศการ มีการแสดง เพลงพื้นบ้าน สาธิตของเล่นจากวัสดุในท้องถิ่นที่นักเรียนทำขึ้นใหม่ ประกวดกีฬาพื้นบ้าน เช่น ม้าก้าน กล้วย ประกวดสร้างสรรค์อาหารจากข้าว อาทิ ข้าวเม่าห่อสาหร่าย ไอศกรีมกระยาสารท และจัด อภิปรายทางวิชาการเรื่อง *อดีต ปัจจุบัน อนาคตของข้าวและชาวนาไทย* โดยตัวแทนเกษตรกรใน ท้องถิ่น นักวิชาการ และตัวแทนนักเรียน ซึ่งจากการประเมินผลและได้บทเรียนโดยทุกฝ่ายแล้ว สามารถให้ผู้เรียนได้สะท้อนคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ไว้ดังต่อไปนี้

1) นักเรียนกระตือรือร้นเพราะการเรียนรู้โดยใช้ประเด็นหลัก (theme) เป็นการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่น แม้จะมีกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติมาก แต่ก็มีความสุขเพราะผู้เรียนได้คิด ได้วางแผน ค้นคว้าข้อมูล วิเคราะห์และสรุปข้อมูลด้วยตนเองเป็นหลัก ครูและวิทยากรเป็นผู้ช่วยให้คำแนะนำและเติมเต็มในส่วนที่ยังขาดหายไป วิธีเรียนก็หลากหลาย ได้ดู ได้สัมผัส ได้ลองทำเอง เรียนเหมือนเล่น แต่ก็ได้รับความรู้มากมาย และนักเรียนส่วนใหญ่ก็มีพัฒนาการทางทักษะชีวิตและทักษะการทำงานร่วมกับเพื่อน ตลอดจนทักษะวินัยในการเรียนมากขึ้น เช่น รู้จักแก้ปัญหาเวลาที่การทำงานกลุ่มไม่เป็นไปตามแผน มีการปรึกษาหารือกัน ตลอดจนการทำงานซึ่งเป็นพื้นฐานของวิถีประชาธิปไตย ความสำคัญอีกประการคือนักเรียนมีความภูมิใจในอาชีพของครอบครัว รู้ว่าชานาเป็นคนสำคัญและมีภูมิปัญญาดี ๆ มากมายที่สั่งสมจากอดีตถ่ายทอดมาสู่รุ่นลูกหลาน แม้บางอย่างในวิถีการผลิต การค้า และการดำรงชีวิตของชานาจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยน เพื่อให้อยู่รอดได้ในโลกสมัยใหม่ แต่ยังมีเอกลักษณ์คุณค่าและความดีงามอีกหลายประการในวิถีชีวิตของชานาที่ควรช่วยกันอนุรักษ์ไว้ เด็กบางคนให้ทัศนะว่า *จะทำของเล่นเล่นเอง ไม่ต้องขอเงินพ่อแม่ไปซื้อ* และหลาย ๆ คนเริ่มหันมาอ่านหนังสือในห้องสมุดเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยมากขึ้น นอกจากนี้การจัดหลักสูตรแบบองค์รวมยังส่งเสริมให้นักเรียนได้มองเห็นความเชื่อมโยงของท้องถิ่นกับความเป็นสากล จากการวิเคราะห์เส้นทางข้าวที่เดินทางจากชุมชนของตนไปยังตลาดโลก

2) สถานศึกษาได้ตระหนักว่าการจัดการศึกษาแบบองค์รวมโดยให้ผู้เรียนมีประสบการณ์การเรียนรู้แบบประเด็นหลักร่วมกับผู้อื่น ๆ นอกห้องเรียนโดยใช้ประเด็นการเรียนรู้นั้นเป็นการกระตุ้นให้เด็ก *รู้วิธีเรียน* มากขึ้น เพราะได้ค้นคว้าความรู้ด้วยตนเอง ได้ฝึกทักษะทุกด้าน และเชื่อมโยงความรู้ที่เรียนกับชีวิตจริงได้ขึ้น สถานศึกษากับชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ในชุมชน เกิดการประสานงานที่ดีเพื่อออกแบบการเรียนรู้

จากการประเมินผลการเรียนรู้ตามมาตรฐานการเรียนรู้กลุ่มวิชาตามที่หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดไว้ก็สามารถประเมินได้เกือบทุกกลุ่มวิชาและทุกด้าน ได้แก่ ความรู้ กระบวนการทักษะ และคุณธรรมจริยธรรม ได้ผลการประเมินดังแสดงในตารางต่อไปนี้

ตาราง 2 การจัดการเรียนรู้เชิงพื้นที่อิงหลักสูตรมาตรฐานระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ประเด็นหลัก	มาตรฐานการเรียนรู้	กิจกรรมการเรียนรู้อิงมาตรฐาน
พลเมืองเข้มแข็ง	ความรู้	- ศึกษาภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับข้าวในชุมชน

ประเด็นหลัก	มาตรฐานการเรียนรู้	กิจกรรมการเรียนรู้อิงมาตรฐาน
	<ul style="list-style-type: none"> - มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย - มีความรู้เกี่ยวกับหลักการและกระบวนการทางเศรษฐศาสตร์ <u>ด้านทักษะกระบวนการ</u> - มีทักษะในการเลือกใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและยั่งยืน 	<ul style="list-style-type: none"> - ศึกษาบทบาทของข้าวในเชิงเศรษฐกิจ - สร้างปฏิญาณตการใช้สารเคมีในนาข้าว ใช้ปุ๋ยชีวภาพ หรือสมุนไพรกำจัดแมลงแทน
ปรัชญาภาษา	<p><u>ด้านความรู้</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - ความรู้มีความรู้ความเข้าใจ และเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาทางภาษา <u>ด้านทักษะ/กระบวนการ</u> - มีความสามารถในการแสวงหาความรู้ข่าวสารและนำเสนอผลการค้นคว้า <u>ด้านคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยม</u> - มีมารยาทในการใช้ภาษา เสริมสร้างนิสัย บุคลิกภาพที่ดี ความเข้าใจและความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน 	<ul style="list-style-type: none"> - ศึกษาปรัชญาภาษา สุภาษิต คติคำสอนที่เกี่ยวกับข้าวที่ปรากฏในเพลงพื้นบ้าน - การค้นคว้าข้อมูลจากการอ่าน การฟังจากสื่อต่าง ๆ เรียบเรียงข้อมูล และนำเสนอให้น่าสนใจ - บันทึกการสัมภาษณ์ผู้รู้ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเพื่อน บุคคลต่าง ๆ อย่างถูกต้องตามหลักมารยาทการสื่อสาร
กีฬาเป็นยาวิเศษ	<p><u>ด้านความรู้/ทักษะ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - มีความรู้และทักษะเรื่องการเคลื่อนไหวร่างกายการออกกำลังกาย เกมกีฬาไทยและสากล <u>ด้านคุณธรรมจริยธรรม</u> - เห็นคุณค่าในการดูแลสุขภาพ ภูมิใจในการส่งเสริมสุขภาพด้วยภูมิปัญญากีฬาไทย 	<ul style="list-style-type: none"> - ทดสอบสมรรถภาพ ทรงตัว การเคลื่อนไหวร่างกายจากของเล่นพื้นบ้าน เช่น เดินกะลา ไม้เข่ง ริงมังก้านกล้วย ผ้าขาวม้า หรือจากเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนา เชือกไม้ไผ่ ระเบิดวิดน้ำ

ประเด็นหลัก	มาตรฐานการเรียนรู้	กิจกรรมการเรียนรู้อิงมาตรฐาน
		- พัฒนาสูตรอาหารเพื่อสุขภาพจากข้าวพันธุ์พื้นเมือง ผักพื้นบ้าน และผลผลิตธรรมชาติที่ปลอดภัย
สีสันทันเทิง	<u>ด้านความรู้</u> - มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาขององค์ประกอบของดนตรีและนาฏศิลป์ <u>ด้านทักษะ/กระบวนการ</u> - มีทักษะการใช้เครื่องดนตรีไทย	- ศึกษาเกี่ยวกับเพลงการละเล่นและเครื่องดนตรีพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับอาชีพการทำนาในชุมชนด้านต่าง ๆ - การเล่นผสมผสานเครื่องดนตรีพื้นบ้านและดนตรีไทยในงานประเพณีของชุมชน
จริยธรรมในการคำนวณ	<u>ด้านความรู้</u> - มีความรู้ความเข้าใจคณิตศาสตร์พื้นฐานเกี่ยวกับคำนวณ การชั่ง ตวง วัด สถิติ เพื่อนำไปใช้ในสังคม <u>ด้านทักษะ/กระบวนการ</u> - มีความสามารถในการแก้ปัญหาอย่างมีเหตุผล มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีการใช้ความรู้ทางคณิตศาสตร์ในการตัดสินใจ	- คุณธรรมการคิดต้นทุนกำไรในการผลิต การจำหน่าย การคำนวณระยะห่างต้นข้าว ระดับน้ำ ปริมาณปุ๋ย - กระบวนการเรียนรู้ที่ลงมือทำจริง ต้องแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นโดยเปรียบเทียบข้อมูลและใช้เหตุผลหาทางเลือก
จิตวิทยาศาสตร์	<u>ด้านความรู้</u> - มีความรู้ความคิดเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตและการดำรงชีวิต <u>ด้านทักษะ/กระบวนการ</u> - มีความสามารถในการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีพื้นบ้านและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศ	- การลงมือศึกษาระบบนิเวศในนาข้าว วงจรชีวิตของต้นข้าว และศัตรูพืชแมลงต่าง ๆ ในนาข้าว - บันทึกการแสวงหาความรู้ด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ - พัฒนาสื่อในการนำเสนอความรู้ เช่น ภาพยนตร์สั้น ละคร

ประเด็นหลัก	มาตรฐานการเรียนรู้	กิจกรรมการเรียนรู้อิงมาตรฐาน
		วิทยาศาสตร์ และหนังสือการ์ตูน หรือทำเว็บไซต์นำเสนอความรู้ที่กลุ่ม เรียบเรียงขึ้น
ชุมชนพึ่งตนเอง	<u>ด้านความรู้</u> - มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงาน บ้าน งานเกษตร งานช่าง งาน ประดิษฐ์ งานธุรกิจ งานวิสาหกิจ ชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง <u>ด้านทักษะ/กระบวนการ</u> - มีทักษะในการทำงานเป็นกลุ่ม <u>ด้านคุณธรรมจริยธรรม</u> - รักการทำงาน	- ฝึกทำอาหาร ทำนา ประดิษฐ์ของ เล่นของใช้ในบ้าน - เรียนรู้การทำธุรกิจจากการค้าขาย ข้าวและผลผลิตแปรรูปต่าง ๆ ใน ชุมชน - ศึกษาเรียนรู้โดยกระบวนการกลุ่ม วิสาหกิจชุมชนตลอดโครงการ - ลงมือทำด้วยตนเองจนสำเร็จ เกิด ความภาคภูมิใจ เห็นคุณค่าของตน และงาน
ภาษาพาณิชย์	<u>ด้านความรู้/ทักษะ</u> - สามารถใช้ทักษะภาษาอังกฤษใน การฟัง การอ่านสื่อประเภทต่าง ๆ - สามารถใช้เทคโนโลยีในการเรียนรู้ ข้ามวัฒนธรรม	- ค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร ภาษาอังกฤษแบบง่าย - ฝึกทำโฆษณาข้าวและอาหารไทย ทางออนไลน์และเว็บไซต์ - พัฒนาสื่อเพลง เกม อาหาร เพื่อ ส่งเสริมการเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม

อย่างไรก็ตาม การจัดการเรียนรู้ในบางเรื่องยังไม่ลุ่มลึกเพียงพอตามที่มาตรฐานการ เรียนรู้ที่หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนด สถานศึกษาอาจจำเป็นต้องมีกิจกรรมต่อเนื่องตามความ เหมาะสมในชุมชนต่างบริบท เช่น การทำโครงการเพื่อต่อยอดประเด็นที่ได้เรียนรู้ไปแล้วให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น การพัฒนาสื่อสารคดีชุมชนและภาพยนตร์สั้นข้าวดอยในไร่หมื่นเวียน ป่าเหมี้ยงกับนาข้าว การพัฒนา พิพิธภัณฑสถานบ้านมีชีวิต การพัฒนาแหล่งเรียนรู้มรดกชุมชนชาติพันธุ์

3) สถาบันชุมชน ผลการเรียนรู้สะท้อนให้เห็นศักยภาพการมีส่วนร่วมของสถาบัน ชุมชนในการจัดหลักสูตรเชิงพื้นที่ที่มีความภูมิใจ ที่ช่วยให้ผู้เรียนซึ่งเป็นบุตรหลานสามารถเข้าถึงวิถี

ชีวิตของชุมชนมากขึ้น ผู้แทนชุมชนมีการปรับเปลี่ยนทัศนคติโดยมองว่า การศึกษาของลูกหลานไม่ได้ผูกติดอยู่ในรั้วโรงเรียนอย่างเดียว ทุกหนแห่งในชุมชนกลายเป็นห้องเรียนไปแล้ว พ่อแม่ ผู้ปกครองมีความเข้าใจในการจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม ซึ่งการศึกษาในทุ่งนาของเพื่อนบ้าน การเดินสำรวจพันธุ์ข้าวในไร่นาหมู่บ้านนั้น เป็นการเรียนรู้ในวันที่พวกเขาได้มาร่วมชมการแสดงผลงานของนักเรียน และมีความเข้าใจความสำคัญของการเรียนรู้อื่นๆ และรู้สึกภูมิใจในตัวบุตรหลาน และนักเรียนบางคนได้นำความรู้ที่ได้จากกิจกรรมการเป็นผู้เป็นใช้ที่บ้าน เช่น การพักฟื้นภาพจากเศษวัสดุรีไซเคิล การเลี้ยงเป็ด โดยให้อาหารที่ทำจากหอยเชอรี่ซึ่งเป็นศัตรูพืช ทำให้ลดรายจ่ายในครอบครัวและเด็ก ๆ มีส่วนร่วมในกิจกรรมของพ่อแม่มากขึ้น ได้ฝึกทำงานรับผิดชอบครอบครัวร่วมกับพ่อแม่ และเป็นการทำให้สมาชิกในครอบครัวใกล้ชิด มีความอบอุ่นกันมากยิ่งขึ้น

6.6.2 หลักสูตรท้องถิ่น “สิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน”

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมได้มีนโยบายสิ่งแวดล้อมศึกษาในโรงเรียนขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2548 สอดรับกับการดำเนินการขององค์การสหประชาชาติ (UN) ที่ได้ประกาศให้พ.ศ.2548-2555 เป็นศตวรรษแห่งการศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (United Nations Decade of Education for Sustainable Development: EDSD)* ซึ่งโรงเรียนนำร่องในโครงการโรงเรียนสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (eco-school) ของกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต้องดำเนินงานตามพันธกิจด้านสิ่งแวดล้อม 4 ด้าน คือ (1) ด้านนโยบายสิ่งแวดล้อมศึกษาและโครงสร้างการบริหารจัดการ (2) ด้านการจัดกระบวนการเรียนรู้ (3) ด้านระบบการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และ (4) ด้านการมีส่วนร่วมและเครือข่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2559) ในที่นี้ขอยกตัวอย่างหลักสูตรระดับท้องถิ่นในโรงเรียนมาตาบุตร แหล่งเรียนรู้เพื่อพัฒนาชีวิต จังหวัดระยอง ที่ดำเนินการตามกรอบพันธกิจ 4 ด้านและมุ่งสู่เป้าหมายการสร้าง *พลเมืองเพื่อสิ่งแวดล้อม* มีรายละเอียดดังนี้ (สำนักงานเขตพื้นที่การประถมศึกษา ระยอง, 2566)

* เมื่อ 25 กันยายน ค.ศ.2015 ประเทศสมาชิกองค์การสหประชาชาติลงนามรับรองเป็นพันธสัญญา Transforming Our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development (Agenda 2030) ร่วมกันพัฒนาประเทศให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ครอบคลุมช่วงเวลาตั้งแต่ปี ค.ศ. 2016-2030

หลักการและเหตุผล

หลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โรงเรียนบ้านมาบตาพุด แหล่งเรียนรู้เพื่อพัฒนาชีวิต พัฒนาขึ้น โดยยึดหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของกระทรวงศึกษาธิการเป็นแกนกลาง จากความร่วมมือของชุมชน เกษตรอำเภอนิคมพัฒนา หน่วยงานของรัฐ ได้แก่ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาระยอง เขต 1 กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อมร่วมกันจัดทำหลักสูตร ซึ่งเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาในโรงเรียนโยงไปชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้โรงเรียนบ้านมาบตาพุด เป็นฐานแหล่งเรียนรู้ ทำการวิจัยและพัฒนาโรงเรียนจากผลงานของผู้เรียน การจัดทำเป็นหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โรงเรียนบ้านมาบตาพุด แหล่งเรียนรู้เพื่อพัฒนาชีวิต เป็นหลักสูตรที่เหมาะสมตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 27 วรรค 2 โดยมีหลักการสำคัญดังนี้

- 1) เป็นการศึกษาที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น
- 2) เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนเห็นค่า รู้จักอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น

ที่ตนอาศัยอยู่

- 3) เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนนำความรู้ที่ได้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน
- 4) เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนมีเจตคติที่ดีต่อการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม

จุดมุ่งหมายของหลักสูตร

- 1) นักเรียนมีความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นที่ตนอาศัยอยู่
- 2) นักเรียนนำความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน
- 3) นักเรียนมีเจตคติที่ดีต่อการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม

โครงสร้างเนื้อหาและการจัดการเรียนรู้

หลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โรงเรียนบ้านมาบตาพุด แหล่งการเรียนรู้เพื่อพัฒนาชีวิต จัดขึ้นในกิจกรรมลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ สิ่งแวดล้อมศึกษา จำนวน 40 ชั่วโมง/ปี/ระดับชั้น

โรงเรียนบ้านมาบตาพุด เป็นโรงเรียนขนาดใหญ่อยู่ใกล้กับตลาดนิคมพัฒนา แหล่งเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงโรงเรียนนิคมวิทยา มหาวิทยาลัยพระจอมเกล้าพระนครเหนือ วิทยาลัยเทคนิคบ้านค่าย วัดเขาโพธิ์และชุมชนกุหลาบดำ ที่ดินในโรงเรียนมีลักษณะดินเป็นดินร่วนปน

ที่	หน่วย การเรียนรู้	กิจกรรมการเรียนรู้	เวลา (ชั่วโมง)	น้ำหนัก คะแนน
3	ผลกระทบใน เมือง	ชั้นที่ 3 วิเคราะห์ความสัมพันธ์ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ด้านสิ่งแวดล้อมกับสภาพ สังคมวัฒนธรรมของโรงเรียนและชุมชนบ้าน มาบตาพุด	4	10
4	เครื่องมือ หลากหลาย	ชั้นที่ 4 เรียนรู้สถานการณ์และกำหนดทางเลือก วิเคราะห์สถานการณ์และกำหนดทางเลือกเพื่อ แก้ปัญหาขยะในโรงเรียน	4	10
5	คลี่คลายปัญหา	ชั้นที่ 5 วางแผนจัดการร่วมกัน วางแผนและเสนอแนวทางในการจัดสรรการใช้ ทรัพยากรรวมทั้งแนวทางในการลดปริมาณขยะใน โรงเรียน	5	15
6	เพิ่มมูลค่าให้ ขยะ	ชั้นที่ 6 ลงมือปฏิบัติ ลงมือปฏิบัติและมีส่วนร่วมสร้างความเข้มแข็งใน การบริหารจัดการขยะภายในโรงเรียน	15	25
7	นำสู่ชุมชน	ชั้นที่ 7 แลกเปลี่ยนเรียนรู้ นำเสนอเผยแพร่และแลกเปลี่ยนเรียนรู้สิ่งที่ได้จาก การศึกษารวมทั้งสื่อสารกับผู้ที่เกี่ยวข้องกับการลด ปริมาณขยะในโรงเรียน	6	20
รวมตลอดปีการศึกษา			40	100

แนวทางการวัดและประเมินผล

การวัดและประเมินผลหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนโรงเรียนบ้าน
มาบตาพุด แหล่งเรียนรู้เพื่อพัฒนาชีวิต ใช้การวัดและประเมินผล 4 ส่วน ดังนี้

1) ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ วัดและประเมินผลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ ชักถาม ตรวจสอบ
ผลงานของนักเรียน แบบประเมินตนเอง (สำหรับนักเรียน) สังเกตและอภิปรายแสดงความคิดเห็นของ
ผู้เรียน

2) ทักษะการปฏิบัติงาน วัดและประเมินผลด้วยวิธีการสังเกตทักษะกระบวนการทำงานกลุ่มหรือรายบุคคล สังเกตทักษะการรวบรวมข้อมูล ทักษะการสรุปความ ทักษะการวิเคราะห์ และทักษะการสังเคราะห์

3) คุณลักษณะในการทำงาน วัดและประเมินผลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ ชักถาม สังเกตพฤติกรรมของผู้เรียน เช่น ความสนใจ และความกระตือรือร้นในการเรียน ความรับผิดชอบและความร่วมมือในการปฏิบัติกิจกรรม

4) เจตคติที่มีต่อสิ่งแวดล้อม วัดและประเมินผลด้วยวิธีการทดสอบ/ใช้แบบสอบถาม วัดเจตคติที่มีต่อสิ่งแวดล้อม สัมภาษณ์ และชักถาม

6.6.3 หลักสูตรท้องถิ่น “วัฒนธรรมท้องถิ่นชุมชนนาโค”

บุญเรียง ขจรศิลป์ และคณะ (2543 อ้างถึงใน ชรินทร์ มั่งคั่ง, 2560) เสนอหลักสูตรตามแนวคิดการศึกษาเชิงพื้นที่ (area-based education) เรื่องวัฒนธรรมท้องถิ่นชุมชนนาโค สำหรับนำไปใช้กับนักเรียนมัธยมศึกษาที่มีเป้าหมายในการสร้าง *ชุมชนเข้มแข็ง* ซึ่งมีขอบข่ายของหลักสูตรดังรายละเอียดต่อไปนี้

หลักการและเหตุผล

ผลจากการศึกษาศักยภาพและความต้องการของคนในชุมชน ผู้บริหารโรงเรียน คณาจารย์ และนักเรียนในพื้นที่ชุมชนนาโค พบว่าโรงเรียนและชุมชนมีความต้องการและมีศักยภาพที่จะจัดหลักสูตรเชิงพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรม ได้แก่เรื่อง *วัฒนธรรมชาวไทยตะนาวศรี การท่องเที่ยวป่าเชิงอนุรักษ์ และการศึกษาพืชสมุนไพร* คณะผู้ศึกษาคนในชุมชนศึกษานิเทศก์ ผู้บริหาร และครูในโรงเรียนชุมชนนาโค จึงได้ร่วมกันพิจารณาและมีมติว่า หลักสูตรเชิงพื้นที่ที่ควรจัดขึ้นนั้นควรเป็นหลักสูตรเรื่องวัฒนธรรมท้องถิ่นชุมชนนาโค ซึ่งเป็นหลักสูตรที่สอดคล้องกับสภาพความพร้อมและความต้องการของท้องถิ่น เนื่องจากคำว่า *ชาวไทยตะนาวศรี* เป็นการแบ่งตามลักษณะที่ตั้ง ประกอบกับชุมชนนาโคไม่ได้มีแต่ชนเผ่ากะเหรี่ยงเท่านั้น แต่มีประชากรที่หลากหลายชาติพันธุ์มาอยู่รวมกัน เช่น จีน มอญ ไทย และลาวโซ่ง การทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่อง วัฒนธรรมท้องถิ่นชุมชนนาโค จะทำให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจและเกิดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน มีความสำนึก ร่วมกันในการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชนให้คงอยู่ตลอดไป ด้วยเหตุนี้ ผู้รู้ในชุมชน ศึกษาานิเทศก์ ผู้บริหาร ผู้สอนในโรงเรียนพื้นที่ชุมชนนาโค และคณะผู้ศึกษาจึงได้ร่วมกันพัฒนาหลักสูตรเชิงพื้นที่

เรื่องวัฒนธรรมท้องถิ่นชุมชนนาโค ซึ่งการจัดการเรียนการสอนจะเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญและเน้นการประเมินตามสภาพจริง

จุดประสงค์ของหลักสูตร

- 1) เพื่อให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นชุมชนนาโค
- 2) เพื่อให้นักเรียนมีทักษะที่พึงประสงค์ ได้แก่ ทักษะการสื่อสาร ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น และทักษะการแสวงหาความรู้
- 3) เพื่อให้นักเรียนมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ได้แก่ ความรับผิดชอบ ความกล้าแสดงออกการ มีนิสัยรักการอ่าน และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
- 4) เพื่อให้นักเรียนเกิดความภาคภูมิใจและสำนึกร่วมกันในการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นของตน

โครงสร้างเนื้อหา

- หลักสูตรท้องถิ่นเรื่องวัฒนธรรมท้องถิ่นชุมชนนาโค ประกอบด้วย 5 หน่วยดังนี้
- หน่วยที่ 1 สภาพทั่วไปของชุมชนท้องถิ่น
- สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์สภาพสังคมวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์
- หน่วยที่ 2 ประวัติศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่น
- สมัยก่อนประวัติศาสตร์ อาณาจักรโบราณที่เกี่ยวข้องเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ สมัยอยุธยา (พ.ศ.2302) ธนบุรี (พ.ศ.2318 บ้านนางแก้ว) สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงสมัยรัชกาลที่ 9
 - ความเป็นมาของชุมชนบ้านนาโคบน
 - บุคคลสำคัญในชุมชนหลวงพ่อกะเหรียงอดีตกำนันเดชา
- หน่วยที่ 3 วัฒนธรรมท้องถิ่น
- ประเพณี: ประเพณี 12 เดือน ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ตั้งแต่เกิดจนถึงตาย
 - การแต่งกาย เสื้อผ้า เครื่องประดับ การทอผ้า การปักลวดลาย
 - ภาษา วรรณกรรม นิทานพื้นบ้าน สุภาษิต คำพังเพย ศิลปะพื้นบ้าน ดนตรี นาฏศิลป์ บทเพลง การต่อสู้
- หน่วยที่ 4 ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
- การตีผึ้งเชิงอนุรักษ์

- สมุนไพร

หน่วยที่ 5 การดำเนินชีวิตอดีต-ปัจจุบัน-อนาคต

- การประกอบอาชีพหลักแต่เดิม: การทำไร่หมุนเวียน แนวคิดและความเชื่อ ขั้นตอนการทำงานและพิธีกรรม คุณูปการของการทำไร่หมุนเวียน

- การประกอบอาชีพหลักในปัจจุบัน: การปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว ผลกระทบจากการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว

- การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชน: สาเหตุของการเปลี่ยนแปลง ผลจากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตแนวทางการดำเนินชีวิตในปัจจุบันและอนาคต

แนวทางการจัดการเรียนรู้

หลักสูตรท้องถิ่นเรื่อง วัฒนธรรมท้องถิ่นชุมชนนาโค เน้นการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยประกอบด้วยกิจกรรมการเรียนการสอนดังต่อไปนี้

- การสังเกตทางตรง การสังเกตทางอ้อม เช่น รูปภาพ แผนที่ วิดีโอ เป็นต้น
- การตีความ แปลความ การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์
- วิธีการทางประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์บอกเล่า เส้นเวลา (timeline) การเรียบเรียงโดยใช้กราฟิก (graphic organizer) ผังมโนภาพเส้นสร้างเรื่อง (storyline)

เรียงโดยใช้กราฟิก (graphic organizer) ผังมโนภาพเส้นสร้างเรื่อง (storyline)

- การทำโครงงาน
- การเรียงความ ร้อยกรอง วาดภาพ การทำศิลปะ ประดิษฐ์ตุ๊กตา
- การจำลองสถานการณ์
- การเก็บตัวอย่างของจริง
- การจัดทำสมุดภาพ การแสดงดนตรี นาฏศิลป์ กระบวนการพ่อครูแม่ครู
- การทำงานเดี่ยว คู่ ทีม นิทรรศการแสดงผลงานการศึกษาค้นคว้าและผลิตภัณฑ์

การสร้างผลงาน

- การบันทึกการเรียนรู้ ทักษะกระบวนการ ทักษะที่พึงประสงค์

แนวทางการวัดและประเมินผล

- การประเมินผลการบันทึกการเรียนรู้ แฟ้มผลงาน
- ประเมินผลจากการประเมินตามสภาพจริง
- ประเมินผลจากบุคคลต่าง ๆ ประกอบด้วย นักเรียนครู ผู้บริหาร ชุมชน

- การสอบระหว่างเรียนและทดสอบปลายภาคเรียน

ผลการจัดหลักสูตรท้องถิ่นได้เสริมสร้างให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามัคคีในชุมชน อันเกิดจากการมีส่วนร่วมในการเรียนการสอน ได้นำไปสู่การเห็นคุณค่าวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชุมชน

โดยสรุป ประสบการณ์จากกรณีศึกษาหลายพื้นที่สะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นสังคมศึกษาที่ประสบความสำเร็จมักจะมีการนำบริบทของชุมชนมาเป็นฐานหลัก ทั้งประวัติท้องถิ่น ทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญา ปัญหาชุมชน และวิถีชีวิตของประชาชน โดยครู นักเรียน ประชาชนชาวบ้าน และหน่วยงานภายในท้องถิ่นร่วมกันออกแบบรายวิชาและกิจกรรมการเรียนรู้ ผลลัพธ์คือหลักสูตรที่มีความหมายสำหรับผู้เรียน ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์เชิงสังคม สร้างความรักในท้องถิ่น และพัฒนาผู้เรียนให้สามารถประยุกต์ความรู้ไปใช้ในการดำรงชีวิตจริง ทั้งในระดับปัจเจกและระดับชุมชน หลักสูตรท้องถิ่นจึงมิได้เป็นเพียงการเพิ่มเติมเนื้อหาพื้นถิ่น แต่เป็นกระบวนการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างโรงเรียนกับชุมชนอย่างเป็นพลวัต เพื่อยกระดับคุณภาพผู้เรียนและการพัฒนาท้องถิ่น

บทสรุป

หลักสูตรท้องถิ่นเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้การจัดการศึกษาเชื่อมโยงกับชีวิตจริงและบริบทพื้นที่ของผู้เรียน โดยอาศัยข้อมูลสภาพปัญหา ความต้องการ อัตลักษณ์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาชุมชนเป็นฐานในการกำหนดจุดมุ่งหมาย เนื้อหา และประสบการณ์การเรียนรู้ แนวคิดของนักการศึกษาไทยหลายท่านมองสอดคล้องกันว่า หลักสูตรท้องถิ่นต้องเกิดจากความร่วมมือระหว่างโรงเรียน ชุมชน ครู ผู้เรียน และผู้ทรงภูมิปัญญาในพื้นที่ เพื่อให้ผู้เรียนมีโอกาสเรียนรู้จากสภาพจริง ใช้องค์ความรู้แก้ปัญหาในบริบทของตน และพัฒนาตนเอง ครอบครัว และชุมชนได้อย่างมีความหมาย แนวคิดเชิงพื้นที่นี้ยังสอดคล้องกับกฎหมายการศึกษาและหลักสากลที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาและสภาพสังคมวัฒนธรรมของผู้เรียน ตลอดจนการตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของวิทยาการและเศรษฐกิจสังคมในศตวรรษที่ 21 ซึ่งทำให้หลักสูตรท้องถิ่นมีความสำคัญทั้งในเชิงคุณภาพการเรียนรู้และการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยเฉพาะในกลุ่มสาระฯ สังคมศึกษา จำเป็นต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การจัดตั้งคณะทำงาน การรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานชุมชน

และผู้เรียน การกำหนดจุดมุ่งหมายที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ การออกแบบเนื้อหา กิจกรรม และ เวลาเรียน ตลอดจนการกำหนดวิธีประเมินผลที่สะท้อนพฤติกรรมและคุณลักษณะที่ต้องการ การ พัฒนาอาจดำเนินการได้หลายระดับ ทั้งการปรับกิจกรรมการสอน การเพิ่มเติมหรือปรับเนื้อหา การจัดทำ รายวิชาใหม่ การเลือกใช้หรือสร้างสื่อการเรียนรู้ รวมถึงการจัดทำเอกสารหลักสูตรอย่างเป็นทางการที่ ประกอบด้วยความสำคัญ จุดมุ่งหมาย เนื้อหา เวลาเรียน สื่อ แหล่งเรียนรู้ และเกณฑ์การประเมินผล โดยมีการตรวจสอบคุณภาพ ทดลองใช้ เสนออนุมัติ และติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง แนวคิดของ สัจด์ อุทรานันท์ ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ อุดม เขยกิจวงศ์ และชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์ ล้วนเสนอภาพ กระบวนการที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชน การวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นขั้นตอน และ การประยุกต์ความรู้ให้เหมาะสมกับสภาพจริงของพื้นที่

และจากกรณีศึกษาหลักสูตรท้องถิ่นชี้ให้เห็นตัวอย่างของโรงเรียนที่นำบริบทชุมชน เช่น ประวัติท้องถิ่น ภูมิปัญญา วัฒนธรรม หรือปัญหาชุมชน มาออกแบบรายวิชาหรือกิจกรรมการเรียนรู้ โดยอาศัยความร่วมมือของประชาชนชาวบ้าน ครู นักเรียน และหน่วยงานท้องถิ่น ทำให้หลักสูตรมีความหมายและเชื่อมโยงกับชีวิตจริงของผู้เรียนอย่างชัดเจน เป็นหลักฐานของความสำเร็จของการใช้ “ฐานชุมชน” ในการพัฒนาหลักสูตรสังคมศึกษา

คำถามท้ายบท

1. หลักสูตรท้องถิ่นหมายถึงอะไร และมีองค์ประกอบสำคัญใดที่ทำให้หลักสูตรท้องถิ่น แตกต่างจากหลักสูตรส่วนกลาง
2. เพราะเหตุใดหลักสูตรท้องถิ่นจึงมีความสำคัญต่อผู้เรียน ชุมชน และสถานศึกษาในยุค ปัจจุบัน
3. แนวทางการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่เหมาะสมกับโรงเรียนทั่วไปควรมีลักษณะอย่างไร เพราะเหตุใด
4. หากต้องพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ข้อมูลบริบทชุมชนเรื่องใดควรนำมาพิจารณามากที่สุด เพราะเหตุใด
5. เพราะเหตุใดการจัดทำผังหลักสูตร (หัวข้อหลักและหัวข้อย่อย) จึงเป็นขั้นตอนสำคัญใน การออกแบบการจัดการเรียนรู้ในหลักสูตรท้องถิ่น
6. เอกสารหลักสูตรคืออะไรบ้าง และการจัดทำเอกสารหลักสูตรมีความสำคัญอย่างไร

7. ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีคุณค่าอย่างไรต่อการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นกลุ่มสาระฯ สังคมศึกษา
8. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นมีความสำคัญต่อคุณภาพการศึกษาอย่างไร และส่งผลต่อผู้เรียนในระยะยาวอย่างไร

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรมการศึกษานอกโรงเรียน. (2541). *คู่มือพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน*. ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กรมวิชาการ. (2545). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน*. กรุงเทพฯ: ลาดพร้าว.
- กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. (2559). *คู่มือแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนอีโคสกูล*. กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- กองพัฒนาการศึกษานอกโรงเรียน. (2543). *แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การศึกษานอกระบบ: ผู้เรียนสำคัญที่สุด*. ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์. (2539). *การพัฒนาหลักสูตร: หลักและแนวทางปฏิบัติ*. อลีนเพรส.
- ชรินทร์ มั่งคั่ง. (2560). *อุดมคติวิทยาหลักสูตรสังคมศึกษาเพื่อปวงชน (พิมพ์ครั้งที่ 3)*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์. (2556). *การพัฒนาหลักสูตร: ทฤษฎีสู่การปฏิบัติ*. วีพรีนท์.
- ชิตีพัทธ์ สุขเกษมศิลป์. (2561). *การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง คชศึกษา*. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิจัยและประเมินผลการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ธนกร วัฒนรักษา. (2550). *หลักสูตรท้องถิ่นกับการพัฒนาสังคม*. อักษรพาณิชย์.
- นิคม ชมภูหลง. (2544). *เทคนิคและขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น*. อภิชาติการพิมพ์.
- บุญศรี พรหมมาพันธุ์ และคณะ. (2546). *ประมวลสาระชุดวิชาการประเมินหลักสูตรและการเรียนการสอน หน่วยที่ 1-5*. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- พิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวชช์. (2542). *การพัฒนาหลักสูตรที่สานต่อท้องถิ่น*. เซ็นเตอร์ดีสคัฟเวอร์รี่.
- รติ จิรนิรติศัย. (2561). *การสังเคราะห์กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น*. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สำนักงานเขตพื้นที่การประถมศึกษาระยอง. (2566). *หลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (eco school) โรงเรียนมาตาพุด แหล่งเรียนรู้เพื่อพัฒนาชีวิต ปีการศึกษา 2566*. สืบค้นเมื่อ 17 พ.ย. 68 จาก <https://www.banmaptaput.ac.th/3d-flip-book/environmental-studies-course/>
- วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวชช์. (2542). *การพัฒนาหลักสูตรที่สานต่อท้องถิ่น*. เซ็นเตอร์ดิสคัฟเวอร์รี่.
- เสาวนีย์ เยาวโรจน์. (2544). *การศึกษาการดำเนินงานและปัญหาการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น กลุ่มวิชาสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา*. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สังัด อุทรานันท์. (2538). *หลักสูตรและการสอน*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2546). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545*. โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.).
- สำนักวิชาการมาตรฐานการศึกษา. (2551). *แนวทางในการจัดทำกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่นตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ.
- สำลี ทองธิว. (2544). *หลักการและกระบวนการพัฒนาหลักสูตรงานอาชีพ*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุดม เขยกิจวงศ์. (2545). *หลักสูตรท้องถิ่น: ยุทธศาสตร์การปฏิรูปการเรียนรู้*. กรุงเทพมหานคร.

ภาษาอังกฤษ

- Beane, J. A. (1997). *Curriculum integration: Designing the core of democratic education*. Teachers College Press.
- Ornstein, A. C., & Hunkins, F. P. (2018). *Curriculum: Foundations, principles, and issues* (7th ed.). Pearson.
- Posner, G. J. (2004). *Analyzing the curriculum* (3rd ed.). McGraw-Hill.
- Taba, H. (1962). *Curriculum development: Theory and practice*. Harcourt, Brace & World.
- Tyler, R. W. (1949). *Basic principles of curriculum and instruction*. University of Chicago Press.

Wiles, J., & Bondi, J. (2011). *Curriculum development: A guide to practice* (8th ed.). Pearson.

UNESCO. (2015). *Rethinking education: Towards a global common good?* Retrieved November 16, 2025 from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232555>

ภาพ

ภาพที่ 11 กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์. จาก *การพัฒนาหลักสูตร: หลักและแนวทางปฏิบัติ*, โดย ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์, 2539.

ภาพที่ 12 ประเด็นหลักในการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่น “ข้าวไทยสู่สากล”. จาก *อุดมคติวิทยาหลักสูตร สังคมศึกษาเพื่อปวงชน (พิมพ์ครั้งที่ 3)*, โดย ชรินทร์ มั่งคั่ง, 2560.